

KULTURMINNEPLAN FLAKSTAD KOMMUNE

HØRINGSUTKAST MARS 2019

INNHold

1. Forord	side 3
Oversiktskart	side 4
2. Kulturminneplan – hva og hvorfor	side 5
Hvorfor kulturminneplan?	
Mål med kulturminneplanen	
3. Hva er et kulturminne?	side 9
Definisjon og begrepsbruk	
Regelverk	
Ulike typer kulturminner	
Eldre tids kulturminner - Nyere tids kulturminner	
Immaterielle kulturminner	
Prioritering og vektlegging i Kulturminneplan for Flakstad	
4. Hva er registrert tidligere?	side 13
Sefrak-registreringer + askeladden	
Kulturminneplan for Lofoten	
5. Historisk overblikk	side 16
6. Oversikt kulturminner i Flakstad	side 24
Bygd for bygd – fra Myrland til Soløya	
7. Andre kulturminner	side 60
Båter – Tørnbolter og havdelingsmerker – Méd – Tørrfisk og tørrfiskhjeller – Veier – Museer og samlinger – Lag og organisasjoner – Immaterielle kulturminner	
8. Strategi – prioritering – handlingsplan	side 73
9. Forvaltning av kulturminner	side 76
10. Gode råd ved restaurering	side 77
12. Kilder og referanser	side 78

FORORD

Kulturminneplan er et viktig verktøy for kommunene, både i planarbeid og i forbindelse med utbygging og stedsutvikling. Den skal være en plan som alle kan bruke for å forvalte vår felles kulturarv, ikke bare en plan for profesjonelle planleggere og saksbehandlere.

Lofoten og Flakstad opplever stort press på natur og kulturmiljø fra et økende antall besøkende. Reiselivet profilerer eldre og nyere kulturminner som viktige element i sine opplevelsestilbud. Mye byggevirkksomhet foregår og endrer landskap og bygninger. Erfaringer viser at det er lettere å beskytte den lokale kulturarven når det finnes en politisk vedtatt plan med beskrivelse og prioritering av viktige lokale kulturminner. Det gir også en styrking av lokaldemokratiet når det ligger en god planprosess bak vurderinger som gjøres.

Flakstad har naturkvaliteter og historie som mange vil lære om og oppleve. Fiskerbonden la grunnlaget for dagens bosetting, og etter motoriseringen i fiskeflåten vokste fiskeværene frem som lokale sentra og drivkraft i økonomi og samfunnsutvikling.

Kulturminneplan kan lages på flere måter, og vi har i planarbeidet hentet inspirasjon fra gode eksempler fra andre kommuner. Den planen som her foreligger mener vi oppfyller målene som er satt for planen. Hovedmålet er å *øke den lokale kompetansen og bevisstheten rundt kulturminner og få hensyn til kulturminner bedre inn i kommunal arealforvaltning og behandling av utbyggingssaker.*

Planen balanserer en historisk oversikt med en geografisk og grundig presentasjon av kjente kulturminner i Flakstad fra steinalder og frem til nyere tid. Planen beskriver bl.a. fremveksten av kystfiske med bygdefar og seinere utviklingen av fiskeværene med utdypet havn og stor aktivitet.

Hva som bør være prioriterte kulturminner og kulturminneområder kan fort bli en diskusjon som engasjerer mange, og det er bra. Planen oppsummerer og foreslår et utvalg kulturminner basert på viktige historiske trekk i Flakstad. Handlingsplanen skal oppdateres årlig eller seinest annet hvert år, og denne gir grunnlag for oppfølging med konkrete prosjekt og tiltak for sikring og tilrettelegging av kulturminner. Vi håper at kulturminneplanen for Flakstad vil inspirere mange til å engasjere seg og bidra til å skape gode opplevelser og nye verdier basert på vår lokale kulturarv.

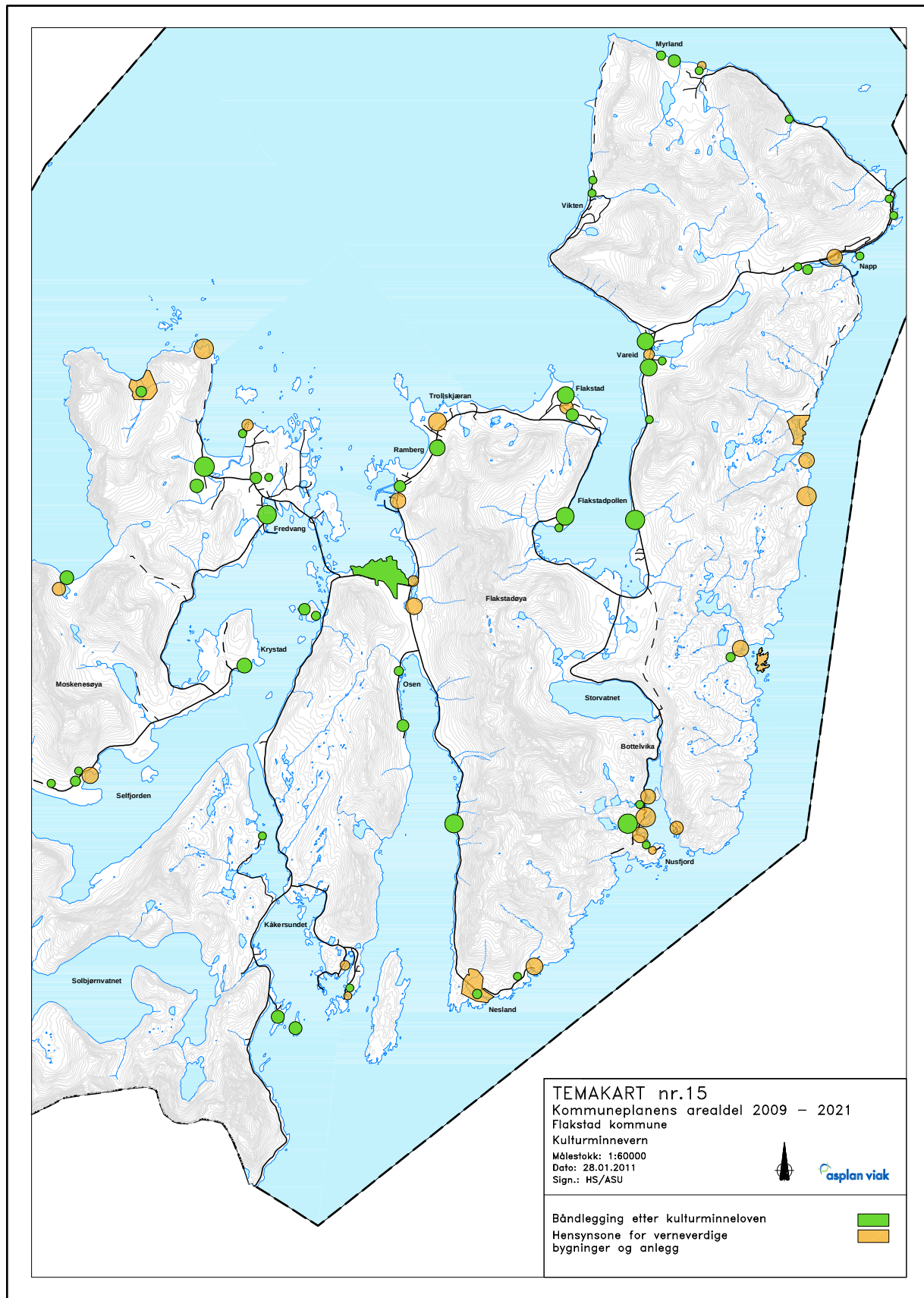
Vi takker prosjektleder John Roald Pettersen, plangruppa, ressursgruppa og andre som har bidratt ivrig og positivt til utarbeiding av denne første kulturminneplanen for Flakstad.

Ramberg 25. mars 2019

Einar Benjaminsen
Varaordfører, leder i plangruppa

Kurt Atle Hansen
Nærings- og utviklingssjef, prosjektansvarlig

OVERSIKTSKART – KULTURMINNER I FLAKSTAD

2. KULTURMINNEPLAN – HVA OG HVORFOR?

Kulturminner er spor etter menneskers liv og virke – og kan være alt fra et historisk bygningsmiljø til et arkeologisk funnsted. Det å skaffe seg oversikt over, og legge en plan for å ta vare på kulturminner er i all hovedsak en lokal oppgave.

Riksantikvaren

Det er statlige myndigheter gjennom Riksantikvaren som oppfordrer kommunene til å lage kommunale kulturminneplaner. "Alle har et felles ansvar for å ta vare på kulturminner, kulturmiljøer og landskap for kommende generasjoner", skriver Riksantikvaren i sin veileder for kulturminneplaner i kommunene.

"Det er en forventning fra Regjeringen at kommunene registrerer og verdisetter kulturminner og kulturmiljøer som har lokal verdi og innarbeider disse i planer etter plan- og bygningsloven. (...) En kommunedelplan for kulturminner vil være et godt verktøy og gi et solid grunnlag for arbeidet", heter det i Riksantikvarens veileder.¹

<https://www.riksantikvaren.no/Prosjekter/Kulturminne-i-kommunen-KIK>

Å videreføre kulturarven er en investering for framtiden og kan brukes som grunnlag for næringsutvikling, kunnskap og opplevelse i lokalsamfunnene og bidra til å skape attraktive byer og bygder.

Alle kulturminner forvaltes lokalt og tas vare på av eiere og brukere gjennom vedlikehold og skjøtsel. God forvaltning krever kunnskap både om kulturminnene og lokalhistorien og om hva som skal til for å ta vare på disse verdiene. Kommunen er svært viktig som forvalter av kulturminner og miljøer, ikke minst i den daglige virksomheten innenfor mange sektorer.

(Riksantikvaren)

Hensikten med en kulturminneplan

I en informasjonsfolder fra KS (Kommunesektorens organisasjon) og RA (Riksantikvaren) om *Kulturminner og kulturmiljøer i kommunen*², argumenteres det slik under overskriften "Hva er hensikten med kulturminneplanlegging?":

"Gjennom kulturminneplanlegging vil kommunen få økt kunnskap om lokalhistoriske forhold og hvordan de ulike kulturminnene kan brukes og tas vare på. Når innbyggerne blir kjent med egen historie og formidler denne til andre, skapes det merverdi. Kulturminner, materielle som immaterielle, er fellesgoder og ressurser i den lokale samfunnsutviklingen. Det er kilde til kunnskap og opplevelser, gir grunnlag for verdiskaping og styrking av lokal egenart og fellesskap.

Formidling av kulturminner er med på å øke interessen for lokalhistorien og attraktiviteten til kommunen. Gjennom reiseliv og andre næringer kan man legge til rette for verdiskaping basert på kulturarven. Dette bidrar til merkevarebygging og styrking av lokalt særpreg som ramme rundt ulike aktiviteter, som i fritids- og kulturarrangementer og reiselivsattraksjoner."

<https://www.riksantikvaren.no/Aktuelt/Forvaltningsnytt/Informasjonsfolder-om-kulturminner-og-kulturmiljøer-i-kommunal-planlegging>

Oppsummert nevner riksantikvaren følgende punkter som hensikten med en kulturminneplan:

- Økt kunnskap og oversikt over kulturminnene
- Samordne og prioritere kommunenes arbeid på feltet
- Gi grunnlag for tilskudds- og økonomiforvaltning
- Mer effektiv plan- og byggesaksbehandling
- Prioritering av objekter og områder for bevaring og bruk
- Gi retningslinjer og kartfesting i kommuneplanens arealdel

Lovgrunnlag

Kulturminneplanen for Flakstad skal etter gjeldende lovverk være førende for plan- og byggesaksbehandlingen i kommunen.

Plan- og bygningsloven §3-1 fastslår at kommunen skal sikre «vern av verdifulle landskap og kulturmiljøer» og «naturgrunnlaget for samisk kultur, næringsutøvelse og samfunnsliv». Gjennom reguleringsplaner skal kommunen «sikre verneverdier i bygninger, andre kulturminner og kulturmiljøer». Loven fastsetter også behandlingsregler for planer og byggesaker. Flakstad kommune har vedtatt områdereguleringsplaner for Fredvang, Ramberg og Napp der det står i bestemmelsene under Hensynssoner: *Når kulturminneplan for kommunen vedtas skal denne være retningsgivende for forvaltningen av verneverdige bygninger og bygningsmiljø.*

Kommuneplanens arealdel 2010-2021 for Flakstad kommune fastlegger at kulturminnelova gjelder uavkortet i hele kommunen.

Kulturminnelova (2013) som beskriver offentlige myndigheters ansvar på kulturområdet, definerer blant annet oppgavene til å «verne om, fremja innsikt i og vidareføra kulturarv».

<https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2007-06-29-89>

Stortingsmelding nr.16 (2004-2005) Leve med kulturminner gir også klare føringer for kulturminnearbeidet, og omtaler målet med regjeringens handlingsplan fram mot 2020 slik: «å stoppe forfallet og tapet av verdifulle kulturminner. Politikken skal bidra til at kulturminner og kulturmiljøer kan gi også kommende generasjoner kunnskap og opplevelser. Regjeringen vil at kulturminnene skal bevares som verdifulle ressurser og være med på å skape verdier i levende lokalsamfunn.»

<https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/stmeld-nr-16-2004-2005-/id406291/>

Se for øvrig kulturminneplanens del 9 *Forvaltning av kulturminner*.

Bygningsmiljøet i Nusfjord er et av Flakstads mest intakte og best kjente kulturminner.

Flakstad kommunes mål med planen

Formannskapet i Flakstad gjorde i mars 2017 vedtak om å utarbeide kulturminneplan for kommunen, og formulerte følgende mål for planprosessen:

Hovedmålet for utvikling av kulturminneplan for Flakstad er å øke den lokale kompetansen og bevisstheten rundt kulturminner og få hensyn til kulturminner bedre inn i kommunal arealforvaltning og behandling av utbyggingssaker. Selve planen vil bli utformet i tråd med mal og retningslinjer fra Riksantikvaren og i nær dialog med fylkeskommunen. Følgende delmål/oppgaver er satt for planprosessen:

- Lage oppdatert liste over registrerte kulturminner i Flakstad og vurdere behov for kartlegging og nyregistrering.
- Beskrivelse av og kart over de viktigste kulturminnene i kommunen
- Forslag til forvaltning og skjøtsel av disse kulturminnene
- Innlegging av data fra ferdig og politisk vedtatt kulturminneplan i Askeladden.
- Utvikle faglig nettverk og legge grunnlag for at kulturminner kan bli en større del av aktiv opplevelse av vår kystkultur og historie.
- Handlingsdel (handlingsplan) for oppfølging av målene. Her skal beskrives prioritering, ansvarsforhold og kostnader med aktuelle tiltak for kartlegging, tilrettelegging og vern av kulturminner i Flakstad. Hensikten skal være å bevare, forvalte og formidle lokale kulturminner.

En viktig del av planen blir en oppdatert oversikt over viktige kulturminner som kommunen vurderer som kommunalt verneverdige og som vi ønsker skal bevares og forvaltes særskilt. (...)

Organisering

Kulturminneplan for Flakstad utarbeides som en *temaplan* med politisk forankring, uten at den følger planprosessen i plan- og bygningsloven. Flakstad kommune er prosjekteier, og nærings- og utviklingssjefen er prosjektansvarlig. Det leies inn prosjektleder og eventuelt annen faglig kompetanse som blir nødvendig.

Plangruppe og referansegruppe

Kurt Atle Hansen, nærings- og utviklingssjef Flakstad kommune, har vært prosjektansvarlig.

John Roald Pettersen har vært innleid som faglig ansvarlig og har stått for det meste av utformingen av planen.

Det er oppnevnt en plangruppe med følgende sammensetning:

Einar Benjaminsen, leder.

Veronica Olaisen

Anne Birgith Mørkved

Leif Normann Solhaug

Maria K. Enge Kirkesæther (deltok i forarbeid og første møte, senere ute i svangerskapspermisjon).

I tillegg er det utnevnt en referansegruppe med følgende sammensetning

Almar Arntzen, Flakstad historielag.

Tor Vegard Mørkved, Sund fiskerimuseum.

Eivind Bjørndal, Kulturarv Lofoten.

Dag Walle, Flakstad kommune.

Kari Torp Larsen, Nordland fylkeskommune.

3. HVA ER ET KULTURMINNE?

I Lov om kulturminner, § 2, defineres et kulturminne slik:

Med kulturminner menes alle spor etter menneskelig virksomhet i vårt fysiske miljø, herunder lokaliteter det knytter seg historiske hendelser, tro eller tradisjon til.

Eksempler på kulturminner kan være bygninger (boliger, uthus, naust, næringsbygg m.m.), gamle ferdselsveier, kulturlandskap, fartøyer, havner og båtstøer, krigsminner, fornminner osv.

Kulturminnelovens definisjon er relativt trang, og i mange sammenhenger inkluderer man også såkalte "immaterielle kulturminner", som for eksempel kan være stedsnavn, myter og sagn, musikk, matkultur og så videre.

Loven er også konsentrert om såkalt faste kulturminner. Det vil si slike som er plassert i landskapet. Men gjenstander som kan flyttes er også kulturminner. Samlinger i museer, og private samlinger av gamle gjenstander, er eksempler på dette. Private gjenstander som ikke er i en samling, som et gammelt redskap i kjelleren eller en gammel robåt i naustet, kan også være kulturminner.

Det er sterke sammenhenger mellom disse ulike formene for kulturminner – og overgangene kan være glidende. Ofte blir det også et spørsmål om hvor gammel en ting eller et byggverk skal være før det kan kalles et kulturminne.

Storbåthellaren ved Nappstraumen er et automatisk fredet kulturminne. Her fra de arkeologiske utgravningene i 1969.

Fortidsminner og nyere tids kulturminner

Fornminne er et synonym for *fortidsminne*. I norsk lovgivning og forvaltning er begrepet i dag erstattet med *automatisk fredet kulturminne*, og omfatter kulturminner fra steinalderen til og med middelalderen. Det vil si alle funn fra tiden før reformasjonen i 1537. Slike minner er automatisk fredet etter kulturminneloven, og det er dermed ikke nødvendig med særskilt fredningsvedtak for disse. Typiske, faste fornminner er gravhauger, rydningsrøyser, hustufter, fangstgroper og helleristninger.

Nyere tids kulturminner er i lovgivning og forvaltning brukt som begrep for alle kulturminner etter reformasjonen (1537), men som nevnt, i de fleste sammenhenger avgrenset til *faste kulturminner*.

Regelverk – fredning – vern

Alle faste kulturminner fra før 1537 er automatisk fredet etter kulturminneloven § 4, første ledd. Kulturminnet har da en sikringssone på 5 meter rundt selve objektet. Stående bygninger fra før 1650 er også automatisk fredet.

Samiske kulturminner eldre enn 100 år er automatisk fredet etter kulturminneloven § 4, andre ledd.

Plan og bygningsloven sier i § 11-8 C noe om hensynssoner, det vil si soner med særlig hensyn til (...) bevaring av naturmiljø eller kulturmiljø.

Et fredet kulturminne kan være fredet ved forskrift (bygninger i statlig eie og kulturmiljøer) eller gjennom vedtak.

Enkelte kirker her i landet er såkalt listeført av Riksantikvaren, Flakstad kirke er en av dem.

En **listeført kirke** er av [Riksantikvaren](#) vurdert som et verneverdig kulturminne. Kirken er ikke fredet, men alle saker som gjelder endringer i eller ved en listeført kirke, også istandsettings- og vedlikeholdstiltak, skal sendes til Riksantikvaren for uttalelse. Kirkelig fellesråd sender søknad via biskopen til Riksantikvaren. Riksantikvaren gir faglige råd om endringer eller vedlikehold, men det er biskopen som gir endelig vedtak etter kirkeloven.

Ved tiltak som berører kulturminner og kulturmiljøer som er utpekt som regionalt viktige, slik som i Regional kulturminneplan for Lofoten, skal uttalelse innhentes fra Nordland Fylkeskommune som regional kulturminnemyndighet. Det er også meldeplikt i saker som gjelder rivning eller vesentlig endring av bygg fra før 1850.

Hva betyr "vern"?

Vern blir vanligvis forstått som et tiltak som blir iverksatt for å hindre eller forsinke ødeleggelse av et kulturminne.

I noen tilfeller betyr dette kun å la være å fjerne kulturminnet. Men i mange sammenhenger er dette knyttet til et mål om å sikre kulturminnet mot forfall for all framtid, noe som i praksis ikke er mulig. Spørsmålet blir snarere hvor langsomt forfall en kan oppnå. I noen sammenhenger blir vern misforstått som tiltak for å sette kulturminnet i en slik tilstand at det svarer til dagens moderne krav til vedlikehold, men fastlåst til et bestemt avsnitt av fortida.

Et pragmatisk syn på dette er å si at vern betyr forhindring av ødeleggelse og forsinkelse av forfall.

Fredning er en særlig kategori av vernetiltak. Kulturminneloven opererer som nevnt med to typer fredning. Automatisk fredning av kulturminner som kan er eldre enn reformasjonen (1537), for samiske kulturminner og skipsvrak 100 år eller eldre, og for stående bygninger eldre enn 1650. Ut over dette kan staten gjøre vedtak om fredning av enkeltstående kulturminner som er yngre. Brudd på fredningsbestemmelsene er straffbart.

Verneverdi

Verneverdi er i denne sammenhengen interessant, blant annet fordi utarbeidelse av en kulturminneplan betyr prioritering. Begrepet verneverdi er komplisert, og relevante forskningsmiljø har ulike oppfatninger av dette (arkeologi, historie, kunsthistorie, arkitektur, etnologi), og den offentlige kulturminneforvaltninga har opparbeidd en praksis som skiller mellom nasjonal, regional og lokal verdi. Dette er knyttet til Kulturminnelovens bestemmelser for automatisk fredning og vedtaksfredning men ikke til noen form for faglig resonnement.

Alle kulturminner er lokale fordi de ligger i et lokalsamfunn. For oss har kulturminner verdi alt etter hvor sentralt de står i vår oppfatning av fortida og hvordan våre forestillinger knyttet til kulturminnet er. Verneverdi er med andre ord et subjektivt begrep og i en kommunal kulturminneplan vil det være både mulig og fornuftig å legge inn en selvstendig bedømmelse av verneverdi for et kulturminne.

Framtidig verneverdi

En lokal kulturminneplan bør også være framsynt og vurdere hvilke kulturminner som har potensial for høy verneverdi. For eksempel er nær tilknytning til viktig historie, stort potensial for opplevelser og stort potensial for ny kunnskap kriterier som kan gi høy verneverdi.

Denne planen

I Kulturminneplan for Flakstad er det i oversikten (del 6 og 7) i hovedsak tatt utgangspunkt i faste kulturminner. Men også andre typer kulturminner er nevnt, som f.eks. båter og immaterielle kulturminner (stedsnavn, ord og uttrykk, sang og musikk, matkultur m.m.)

Planen er en «1.generasjons-plan». Det forutsettes at den skal rulleres med jevne mellomrom og at det da vil være mulig både å endre og utvide innholdet i planen.

Enkelte kulturminner kan tilsynelatende ha liten interesse, som for eksempel murene etter et helt ordinært hus fra sent 1800-/tidlig 1900-tall. Men kulturminnet kan likevel ha en verdi. Disse murene, som står i Djupvika i Kilanpollen, fraflyttet i 1956, forteller blant annet noe om bygningsmåte og materialbruk.

4. HVA ER REGISTRERT TIDLIGERE?

Sefrak

Sefrak er et landsdekkende register over bygninger og rester etter bygninger fra før år 1900. Navnet er en forkortelse for *Sekretariatet For Registrering Av faste Kulturminner*, som var navnet på den institusjonen som påbegynte arbeidet med registeret. I dag ligger ansvaret for registrering og vedlikehold av data hos [Riksantikvaren](#).

Registeret ble bygd opp gjennom et stort anlagt feltarbeid i åra 1975 til 1995. Alle bygninger fra før år 1900 ble registrert, foruten ruiner og en del andre kulturminner. I Finnmark ble grensa for innføring i registeret satt til året 1945. I dag inneholder Sefrak ca. 500 000 objekter, hvorav nesten 400 000 er bygninger som fortsatt står. Skjemamaterialet fra feltarbeidet oppbevares hos fylkeskommunene, mens det meste av fotomaterialet er overført til Nasjonalbiblioteket i Mo i Rana.

Det at et hus er registrert i Sefrak gir det ikke automatisk vernestatus, og legger heller ikke spesifikke restriksjoner på hva som kan gjøres med det. Sefrak-registrert sier ikke noe om objektenes verneverdi. På den annen side kan også objekter som *ikke* er registrert i Sefrak ha verneverdi.

Sefrak-registreringer i Flakstad

I Sefrak-registeret finner vi 561 objekter i Flakstad kommune. De aller fleste er bygninger fra før 1900, men tallet inkluderer også objekter som var tufter/ruiner ved registreringen, og noen «andre minner», altså ikke bygninger.

I kartene under kulturminneplanens del 6, "Oversikt over kulturminne i Flakstad", ser vi de fleste Sefrak-registrerte kulturminnene i kommunen. En digital versjon finner vi på nettstedet miljøstatus.no. <https://www.miljostatus.no/kart>

I Kartverkets eiendomsregister *matrikkelen* kan vi også finne opplysninger om de enkelte SEFRAK-bygningene.

<https://www.kartverket.no/eiendom/eiendomsinformasjon/matrikkelen/>

Eksempler på to bygninger fra 1800-tallet som er registrert i Sefrak; ei rorbu i Selfjord, flyttet fra Nusfjord, og et bolighus på Ramberg.

Askeladden

Den offisielle databasen over alle *fredete* kulturminner og kulturmiljø i Norge heter *Askeladden*. <https://askeladden.ra.no>

Basen inneholder data fra tidligere fornminneregister, fredningsregister og kirkeregister. Databasen er tilgjengelig på nett for offentlig forvaltning og forskningsinstitusjoner, og skal etter hvert utvides til å omfatte alle prioriterte kulturminner i kommunalt vedtatt kulturminneplaner. Informasjonen vil bli gjort tilgjengelig gjennom publikumstjenesten *Kulturminnesøk* <https://kulturminnesok.no>, som også omfatter kulturminner uten formell vernestatus.

Kulturminneplan for Lofoten

I årene 2003-2007 ble det utarbeidet en *Kulturminneplan for Lofoten* med "utvalgte nasjonalt og regionalt viktige kulturminner i Lofoten". Nordland fylkeskommune stod bak prosjektet, og planen ble vedtatt i fylkestinget i 2007.

https://www.nfk.no/f/p34/if29b44ee-4379-4a79-9f7c-ae9cdd1fd28a/kulturminneplan_for_lofoten.pdf

Den delen som omhandler Flakstad, innledes slik:

"I Flakstad kommune finnes en rekke fornminner, blant de mest kjente er steinalderboplassen Storbåthellaren.

Vestre Nesland er et sammensatt kulturmiljø med steinalderboplass, gårdshaug, nyere tid bebyggelse og et særdeles karakteristisk kulturlandskap. Fiskerbondens miljø er også representert i Selfjord.

Flakstad er rik på samiske kulturminner, spor etter samiske bosettingsområder finnes bl.a. i Sommarfjøsvisa og i området Vika-Rekkartsanden. Skjelettdeler fra samiske urgraver er funnet i Storbåthellaren.

Fiskeværsmiljøene i Østre Nesland og Nusfjord, sammen med fiskeværet Sund, er viktige bygningsmiljøer med stor historisk verdi. Nusfjord er et spesielt rikt kulturmiljø med røtter tilbake til 700-tallet e.Kr. Nusfjord sammen med Å fiskevær, er blant de fiskeværene i Lofoten som er formelt vernet gjennom plan- og bygningsloven.

Tettstedbebyggelse på Ramberg har stor tidsdybde med gårdshaug fra middelalderen. Friisgården fra siste halvdel av 1700-tallet, og en sammensatt bebyggelse fra 1800-tallet og fram til i dag er et fiskerimiljø fra vår nære fortid".

I denne regionale kulturminneplanen er følgende enkeltminner og kulturmiljøer i Flakstad utpekt som nasjonalt eller regionalt viktige:

- Selfjord
- Vestervika
- Stokkvika
- Mulstøa
- Vallneset
- Voland
- Storura (krigsminne)
- Ramberg
- Leitebakken (krigsminne)
- Flakstad kirke

- Vareid
- Sund, fiskevær
- Sund, fornminner
- Vester Nesland
- Auster Nesland
- Vika-Rekkartsanden (Nusfjord)
- Nusfjord
- Fjellet (Nusfjord)
- Straumøya
- Sommarfjøsvisa
- Storbåthellaren
- Skarlaget/Monneset
- Andopen
- Napp
- Myrland

Sund er ett av stedene som er fremhevet i «Kulturminneplan for Lofoten».

5. HISTORISK OVERBLIKK

5.1 ELDSTE HISTORIE

Den første flakstadfjæringen

Når kom den første flakstadfjæringen og slo seg ned her? Svaret er naturligvis at det vet vi ikke – for han etterlot seg ingen kulturminner som vi kjenner til. Men vi vet en god del om den perioden det kan ha skjedd, og vi har konkrete kulturminner etter flere av de tidlige "innbyggerne", om ikke nødvendigvis de aller første.

Sikkert er det at vi i hvert fall må tilbake til steinalderen, nærmere bestemt yngre steinalder, som vanligvis regnes fra ca 5000-2000 f.Kr. Kanskje var det mennesker i området også i eldre steinalder (ca. 9000-5000 f.Kr.), men det er ikke gjort funn i Lofoten som bekrefter dette. En teori er at boplasser fra eldre steinalder ble vasket ut da havet steg med 6-7 meter rundt 4000 f.Kr.

Men i yngre steinalder, for 4000-5000 år siden, vet vi at våre fjerne forfedre satt rundt bålet i Flakstad. Det har vi bevis for, gjennom arkeologiske funn i Storbåthellaren ved Nappstraumen. Hva som ble funnet, og hva det forteller oss, blir nærmere omtalt når vi senere i kulturminneplanen beveger oss fra sted til sted i Flakstad.

Også andre steder i kommunen er det gjort funn fra steinalderen. Det gjelder blant annet Myrland, Nappsholmen, Strømmøy, Nesland, Flakstad og Indresand.

Tre av funnene som ble gjort i Storbåthellaren; et hengesmykke, en fiskekrok og en tannperle.

Jernalder og middelalder

Beveger vi oss litt nærmere vår tid til jernalderen (ca. 500 f.Kr - ca 1030 e.Kr) finnes det en rekke spor etter bosetting. Til forskjell fra steinalderen, hvor "flakstadfæringene" var fangst- og veidefolk som flyttet fra sted til sted, er det i jernalderen snakk om fast bosetting. Funnene er gjerne gårdshauger, ofte med tufter av boliger og naust, og gravminner.

Gårdshaugen er typisk for gårdsbosettingen fra jernalder og middelalder i Nord-Norge.

Gårdshaugene er karakteristiske ved akkumulerte kulturlag fra tunet over tid, og at det gjerne

var et tunområde for hver matrikelgård. Gårdshaugen på Ramberg er trolig det beste og mest komplette eksempelet på en slik i Flakstad.

Gårdshaugene er det vanligste kulturminnet knyttet til gårdsbosetting i jernalder og middelalder i Nord-Norge (middelalder regnes vanligvis fra ca 1030-1537). Men på grunn av kontinuitet i bosettingen over tid er ofte hustuftene utvisket på overflaten. I Lofoten finnes det imidlertid en del eksempler på såkalte ødegårdsanlegg, der bosettingen på et tidspunkt opphørte, og der hustuftene fortsatt er godt synlige på overflaten.

Det største og mest spennende ødegårdsanlegget i hele Lofoten ligger på Volland, sørvest for Ramberg. Her er det registrert fire langhus fra jernalderen, med nausttuffer, gravhauger og gravrøyser. Området blir nærmere omtalt i del 6 av kulturminneplanen.

Fra middelalderen av begynner vi, i tillegg til arkeologiske funn, også å finne skriftlige kilder som kan fortelle noe om livet i Flakstad. En av kildene er erkebiskop Aslak Bolts "Jordebok" fra rundt 1430³. Dette er en oversikt over alle eiendommer som tilhørte erkesetet. I

"Jordeboken" er for øvrig Flakstadøy omtalt som *Vargfot*.

Historiske perioder

Eldre steinalder:	ca. 9500-5000 f.Kr.
Yngre steinalder:	ca. 5000-2000/1800 f.Kr.
Tidlig metalltid:	ca. 2000/1800-500 f.Kr.
Eldre jernalder:	ca 500 f.Kr.- ca 570 e.Kr.
Yngre jernalder:	ca 570-1030/1066 e.Kr.
Mellomalder:	ca 1030/1066-1537 e.Kr.
Nyere tid:	etter 1537

5.2 NYERE TID

I kulturminnesammenheng betegner "nyere tid" alt som er etter reformasjonen i 1537. Det kan nok diskuteres om "nyere tid" er et godt begrep å bruke på det som foregikk for 400-500 år siden, men i vår sammenheng må vi forholde oss til denne inndelingen. Alle kulturminner fra før 1537 er nemlig automatisk fredet.

Flakstads historie i nyere tid er historien om en typisk nord-norsk fiskeri- og jordbrukskommune. Den tradisjonelle fiskerbonden var grunnsteinen i dette samfunnet. Geografi og beliggenhet, ei øy med dels store flater egnet til jordbruk og lett tilkomst til gode fiskefelt på alle kanter, var et godt utgangspunkt for livberging.

Fiskevær

De første av det vi kan kalle fiskevær i Flakstad var Sund og Nusfjord. De lå på innersida og hadde naturlige havner. Men det var også noe produksjon av fisk utenom de to værene. I middelalderen foregikk handelen ved at såkalte *nordfarere* kom til Lofoten for å hente

hovedproduktet tørrfisk. Fra slutten av 1600-tallet utviklet det seg et *bygdefar-system*, der en jekteskipper (jekteeier) stod for frakt og handel mellom fiskerbøndene og handelsmennene i Bergen. Bygdefar var en avtale mellom fiskerbøndene i et område og jekteskipperen om frakting av tørrfisk til Bergen, og gav skipperen klare rettigheter til denne fraktinga. Ordningen ble stadfestet i 1739 ved de såkalte jekteartiklene foregikk handelen med hovedproduktet tørrfisk mellom fisker og handelsmenn i Bergen, via jekteskipper med såkalt bygdefar-rettighet. I Flakstad var det i første omgang fra Sund at slik jektefart foregikk.

Sund rundt 1900

Sund 1965

Sund er også det stedet i Flakstad hvor det først nevnes i skriftlige kilder at det finnes noe vi kan forstå som et fiskevær. I 1591 skriver nemlig fogden i Lofoten og Vesterålen at det i Sund er rorbuer og at det drives fiske der vinterstid. Senere blir også Nusfjord omtalt på lignende måte, for eksempel i 1776 da en offentlig kommisjon har vært på reise og forteller at det er 10 rorbuer med plass til 20 båtmannskaper der. (Se for øvrig mer om Sund og Nusfjord i del 6).

Fra slutten av 1700-tallet skjer det viktige endringer ved at fiskevær blir solgt fra konge og stat til private eiere – og væreiersystemet vokser fram. Dette skjedde både i Sund og i Nusfjord. Væreieren produserte ikke mye fisk selv. Han drev handel, leide ut rorbuer, fiskehjeller og grunn til fiskehjeller, men kjøpte tørrfisk og andre produkter fra fiskerne og solgte til handelsmenn i Bergen.

Tørrfisk – det unike produktet

Det årlige innsiget av skrei, like velkommen på yttersida som på innersida, var grunnlaget. Tørrfisk var det unike produktet som gjorde Lofoten til et velrennomert merkenavn i store deler av verden. Store ord ligger langt framme på tunga når vi snakker om tørrfisk fra Lofoten, men de kan nesten ikke bli for store når vi ser det i historisk perspektiv.

Fortellingen om handel med tørrfisk starter for mer enn 1000 år siden. Gravfunn fra merovingertida (570-800 e.Kr.) viser at det allerede da fantes høvding- og stormannsslekter i Nord-Norge, og at det foregikk handel med land på kontinentet. Det er all grunn til å tro at en av de viktigste handelsvarene var tørrfisk. Fra rundt år 1000 fortelles det i England om tørrfisk fra Norge, og i 1180 ble en norsk knarr full av tørrfisk frarøvet lasten i Yorkshire. Hvor mye av denne særegne eksportvaren som ble tatt i land og tørket i Flakstad, vet vi ikke. Men vi vet at den i all hovedsak kom fra Lofoten, og vi vet at Vågar, den første nordnorske byen, vokste fram etter år 1000 – basert på tørrfiskhandel. Og siden den tid har torskefisket og tørrfisken

hatt en helt sentral plass i utviklingen av hele Lofoten – også Flakstad.

De samlede verdiene tørrfisksen har skapt, er umulig å regne ut. Men det er et historisk faktum at viktige kulturskatter i Norge, som Bryggen i Bergen og Erkebispesgården og Nidarosdomen i Trondheim, i stor grad ble bygd på inntekter fra tørrfiskhandel. «Det var ikke Olav Kyrre som grunnla Bergen, det var tørrfisksen», skriver historiker Geir Berge i boka *Tørrfisk*.⁴

I Flakstad, så vel som i resten av Lofoten, har tørrfisksen en svært sentral plass i historien.

Endringer på 1800- og 1900-tall

Fra slutten av 1800-tallet og på begynnelsen av 1900-tallet skjedde det nye endringer i utviklingen av bygder og fiskevær i Flakstad. Flere steder, særlig på yttersida, var det gründere som ønsket å drive handel og næringsvirksomhet. Det skjedde blant annet på Napp, Ramberg og Fredvang.

Ny teknologi, særlig overgangen til motor i båtene, og mer effektive fiskeredskaper, førte også til at nye fiskevær ble utviklet. Det ble dessuten vanligere at fiskerne leverte rå fisk til fiskekjøperne, som stod for videre produksjon og salg.

På Napp ble det etablert butikk på 1850-tallet, og Napp ble dermed det første handelstedet i Flakstad utenom Nusfjord og Sund. Fiskekjøp ble det ikke før havna ble mudret for første gang på 1930-tallet. Ytterlig mudring og utvidelse av havna utover 10-årene etter krigen har gjort Napp havn til det største fiskeværet i Flakstad.

Ramberg har vært sentrum i kommunen i mange hundre år. Her ble tinget holdt, og her holdt lensmannen holdt til i flere perioder. Det ble etablert butikk og handel på siste halvdel av 1800-tallet. Rundt 1900 har Ramberg (i følge boka *Norges land og folk*⁵) "23 beboede huse og 180 hjemmehørende indvaanere".

Forbedringer av havna og introduksjonen av motor i båtene, førte til at det ble etablert fiskemottak også på Ramberg. Utover på 1900-tallet utviklet stedet seg både som fiskerihavn og kommunesenter.

På Fredvang, også et tradisjonelt fiskerbondesamfunn med opprinnelig åtte gårder, ble det etablert butikk og fiskekjøp rundt 1900. Særlig etter at det kom motor i båtene vokste det frem fiskekjøp rundt Hovdan på Fredvang.

Fiskerbonden – et hushold

Feskarbonden og andre kvinnfolk var tittelen på ei bok som kom ut i 1992, basert på intervjuer med 75 eldre kvinner fra Lofoten⁶. Noen av dem fra Flakstad. Tittelen peker på en viktig side ved historien om den tradisjonelle fiskerbonden: At dette ikke var en mann alene. Fiskerbonden var et hushold, der kone og barn var minst like viktige som mannen.

Fiskerbonde er en fellesbetegnelse på de som levde av en kombinasjon av landbruk og fiske. Noen vil definere fiskerbonden som en «primærnæringsstruktur». Langs store deler av norskekysten var kombinasjonen helt nødvendig, fordi verken fiske eller landbruk gav nok utbytte til å fø familien. Men ved å legge store deler av gårdsarbeidet på kona og yngre barn, og eventuelt ta eldre sønner med på fiske, kunne far i huset dra på fiske og sørge for hovedinntekten.

I Flakstad var fiskerbonden i lang tid en dominerende og helt sentral struktur i befolkningen. De mange gårdsbrukene, med bolighus og en liten fjøs, som vi fortsatt kan se når vi beveger oss rundt i Flakstad, er en dokumentasjon på dette. I kulturminne-sammenheng fortjener derfor fiskerbonden, både mannfolk og kvinnfolk, en sentral plass.

Fiskerbonden var ikke én person, men hele familien, og kvinnfolkene måtte ofte ta de tyngste takene. Saueklipping på Fredvang (t.v.) og vassbæring for Anna Elnan i Skjelfjord.

Folketall

I samme bok som er nevnt ovenfor (Norges land og folk) er tallene for Flakstadøya år 1900 oppgitt til å være 158 husstander med til sammen 1184 innbyggere. Ved folketellingen 1910 er folketallet i det som nå er Flakstad kommune, d.v.s. inkludert deler av Moskenesøya, oppgitt til 1765 personer. Tall fra prestenes manntall, offisielle folketellinger m.m. kan være noe forvirrende, fordi de dels handler om øya Flakstad, dels om nåværende Flakstad kommune, og dels om Flakstad sokn eller Flakstad prestegjeld (inkludert Moskenes). Men

følgende tall gir en viss pekepinn:

I følge prestenes manntall er det i 1666 registrert 288 personer i *Flakstad sokn*, i 1701 er tallet steget til 532 personer.

I Flakstad og Moskenes prestegjeld er tallene:

1666: 471 personer

1701: 532

1801: 905

1835: 1051.

Kommunikasjoner

Som ellers i Lofoten og langs kysten var *båt* i mange hundre år det naturlige og best egnede transportmiddelet. Opp mot nyere tid ble det i tillegg til private båter også etablert offentlig kommunikasjon til sjøs med dampbåter/lokalbåter. I Flakstad var det lokalbåtanløp på Fredvang, i Sund, Skjelfjord, Nusfjord og på Napp.

I løpet av 1900-tallet førte utbygging av veier og etter hvert ferjeforbindelser, til store endringer i kommunikasjonene. Flakstad forandret seg. Noen bygder fikk vei og ny giv, andre ble fraflyttet. Eksempler på fraflytting i årene etter andre verdenskrig er Andopen og Strømøy langs Nappstraumen, og Mulstøa, Stokkvika og Vestervika/Kvalvika på yttersida av Moskenesøya. Fergeforbindelse over Nappstraumen fra 1956 var en viktig milepæl, fulgt av tunnel i 1990. Det samme var bruene til Fredvang, ferdige i 1988.

*Jarl og Frank Lydersen, Fredvang, foran farens første lastebil kjøpt i 1952.
En Ford 1934-modell, fraktet til Fredvang med båt, lenge før det kom ferjeforbindelse.*

Arbeidet med å bygge de første veiene i Flakstad startet rundt 1900, og det var strekningene Napp-Vareid og Ramberg-Flakstad som kom først i gang. Utbyggingen skjedde i kommunal regi, men med små økonomiske midler og også betydelig dugnadsinnsats. Veien mellom Vareid og Vikten er et eksempel på en vei som kom etter stor innsats fra lokalbefolkningen, og som ble avgjørende for bosettingen i bygda. Veiarbeidet tok til rundt 1930, men først i 1946-47 kunne de første bilene kjøre til Vikten. (Se mer om veiutbygging i planens del 7)

Strevsomt for jordmora

Hvor tungvint det kunne være før veiene og bilene kom, forteller denne historien om jordmor Inga som virket i Flakstad fra 1890:

Inga Pedersen, født Joakimsen i 1866, var fra Borge. Hun tok jordmorutdanning i Kristiania og kom til Flakstad i 1890. Der giftet hun seg med Kristen Pedersen fra Nesland, og familien flyttet til Ramberg. Som jordmor på 1890- og tidlig 1900-tall fikk hun mange strevsomme turer. En av dem gikk til Myrland, der det en vinterdag kom beskjed om at en fødende kvinne trengte hjelp. Jordmor Inga gikk først til fots til Flakstad, og krysset så sundet over til Vareid i friskt vær. Søkkvåt etter båtturen spente hun på seg skiene og gikk opp til Vareidskaret og over fjellet til Myrland. Barnet og moren gikk det bra med, men jordmor Inga ble liggende værfast i tre uker!

En annen tur gikk til Nesland 16. desember 1904, mens Inga var høygravid med sitt femte barn. Hun gikk på ski til Skjelfjord, fikk båtskyss til Sæteren og gikk siste del til fots. Hun tok i mot et lite barn, kom seg hjem på kvelden, og fødte sitt eget barn neste dag!

Gamle bygninger

I Flakstad, så vel som i resten av Lofoten, er det langt mellom bygningene som er flere hundre år gamle. Det skyldes både klima og historiske forhold. Men desto viktigere er det at vi tar vare på noen av de eldste bygningene vi har. Det finnes noen få bygninger som kan dateres til 1700-tall, i hvert fall deler av dem, og en god del flere fra 1800-tallet.

Selv om tidsspennet ikke er lengre enn rundt 200 år, og antallet hus som er tatt vare på ikke er så stort, kan vi se en interessant utvikling og bygningshistorie når det gjelder bolighus i Flakstad. Fra 1800-tallshusene, som gjerne var på 1,5 etasjer og bygd i ulike varianter av «nordlandshuset», via typiske førkrigshus fra tidlig 1900-tall, funkishus fra 1950-1960, og opp mot moderne tids «ferdighus». En del av de eldste husene er det gjort store endringer på, men det er likevel mulig å se utforming, arkitektur og byggeteknikk som var typisk for de ulike periodene.

Når det gjelder de eldste bygningene, både bolighus, fjøs, naust og andre næringsbygg, vet vi at det var svært vanlig å flytte hele eller deler av bygninger. Tømmer var mangelvare i Lofoten, og derfor var bygninger som av en eller annen grunn ikke fylte sin opprinnelige funksjon, ettertraktet. Dermed kan vi finne en bygning som stod ett sted, som del av en ny bygning reist et helt annet sted. Vi finner for eksempel ei rorbu i Selfjord som er flyttet fra Nusfjord. Vi finner en fjøs som opprinnelig stod i Andopen ved Nappstraumen, bygd i 1905 med tømmer fra en ukjent bygning reist 1865-1885, seinere flyttet til Napp, og nå reist på torvmuseet på Fredvang. Og vi finner tømmer fra 1700-tall i bygninger reist på Ramberg på 1800-tallet.

En særegen og interessant del av bygningshistorien i Flakstad er også de betydelige mengdene av «russetømmer» som er brukt i en rekke hus, blant annet etter forliset av skipet «General Suwarow» i 1919. I september samme år ble det avholdt auksjon på Ramberg over «indbærget træløst og skibsinventar», som var tatt i land flere steder i Flakstad. Blant annet «ca. 80.000 fot 2-toms, 2 ½-toms og 3-toms planker samt ca. 40.000 stykker kassebord og stav av forskjellige dimensioner» (annonse i Lofotposten).

To eksempler på Sefrak-registrerte bygninger i Flakstad: bolighus i Gammelværet, Sund (t.v.) og Lensmannsgården, Fredvang.

I Sefrak-registeret (Sekretariatet for registrering av faste kulturminner) finner vi 561 objekter i Flakstad kommune. De aller fleste er bygninger fra før 1900, men tallet inkluderer også objekter som var tufter/ruiner ved registreringen, og noen «andre minner», altså ikke bygninger.

I kartene i del 6 av planen ser vi oversikt over disse. En digital versjon finnes på nettstedet miljøstatus.no. I Kartverket sitt eiendomsregister Matrikkelen kan man også finne opplysninger om de enkelte Sefrak-bygningene.

Som kartene viser er den største forekomsten av Sefrak-registrerte bygninger å finne på Ramberg, i Nusfjord og Sund, men også på Krystad og på Fredvang er det relativt mange Sefrak-objekter.

Sefrak-registrert naust på Bø.

En typisk lofot-fjøs i Kåkern. De gamle fjøsene er også kulturminner.

Oppsummert

Kort oppsummert: Flakstad har en lang og spennende historie, og deler av denne historien kan vi se spor av gjennom konkrete kulturminner – som beskrives nærmere på de neste sidene. En av utfordringene, både når det gjelder formidling av historien og tiltak for å ta vare på deler av den (kulturminnene) – vil være å vise sammenhengene mellom de ulike elementene. Det vil si sammenhengen mellom de naturgitte forholdene, den historiske utviklingen og dagens Flakstad. Dette kommer vi tilbake til i kulturminneplanens del 8, prioriteringer og handlingsplan.

6. OVERSIKT OVER KULTURMINNER I FLAKSTAD

Vi begynner på nordspissen av Flakstadøya:

MYRLAND

Automatisk fredet

- På Myrland finner vi flere automatisk fredete kulturminner, blant annet gravrøyser og steinaldertufter.

Nyere tids kulturminner

- Naustmiljø med tre naust, ett i god stand, ett skadet av uvær vinteren 2019, og ett bare som ruiner. Naustene var dels bygd med vegger av stein.
- I samme område som naustene også båtstøer, steinvorr og molo bygd 1922, delvis skadet. Kystverket er eier.
- Området utgjør et helhetlig miljø, som er særlig verdifullt siden det også finnes nausttufter fra jernalder/middelalder i området.

Myrland: Naustmiljø med langt tidsspenn

Moloen fra 1922

Skrækkelige landingsforhold

«Skrækkelige landingsforhold. Fjeldkløfter og stener over alt, trange kjeiler med bratte fjeldrygger paa begge sider. Selve stedet er imidlertid meget pent seet fra land en godveirsdag» (...)

I alt 7 opsidere (ca 50 mennesker). Hyggelige folk, rent og pent, gir et godt indtryk. Fiske hele aaret, alle sorter fisk: Hyse, brosme, torsk, sei, kveite, lange, flyndre m.m.»

(Fra Statens havnevæsens rapport etter befarings på Myrland juni 1918).

STOR-SANDNES

Automatisk fredet

- Fornminner i form av tufter i Sandnesdalen, en av dem "gammetuftlignende". Kan være samiske spor.
- Gravrøys på Kvitbergan.

Nyere tids kulturminner

- Rester av tidligere oppmurt vei.
- Bolig fra 1800-tallet, noe endret. Er i bruk.

NAPP

Fiskerimiljø som omfatter flere bygninger, i hovedsak fra ca. 1950 og framover. Eldste bygning i havnemiljøet er et ishus fra 1920-tallet. Bygningene ellers omfatter fiskebruk, rorbuer og egnerbuer, som alle har vært i stadig endring siden de fleste fortsatt er i bruk. Innløpet til havna på Napp var opprinnelig svært grunn, og det har vært gjennomført mudringer i flere omganger. den første i 1933.

Det er 11 Sefrak-registrerte objekter på Napp (bygninger fra før 1900). Noen av disse er sterkt ombygd eller er bare rester igjen av.

"Kulturminneplan for Lofoten" omtaler Napp som et godt eksempel på et fiskerimiljø fra vår nære forhistorie.

Napp 1933

Automatisk fredet

- Flere automatisk fredete kulturminner, blant annet rester av gravfelt i Holmen og flere gravrøyser, kokegroper og hustufter i området mellom Holmen og Nappskaret.

Nyere tids kulturminner

- Heimgården (Karl Napp-gården) fra rundt 1850. Bygd som hovedhus for handelsmann som drev butikk fra Napp.
- Ishus fra 1920-tallet
- Rester av bygningsmiljø fra tidlig handel
- Rester av ferjekai (i bruk 1956-1990)
- Grendahuset/Fiskarhuset (1950)

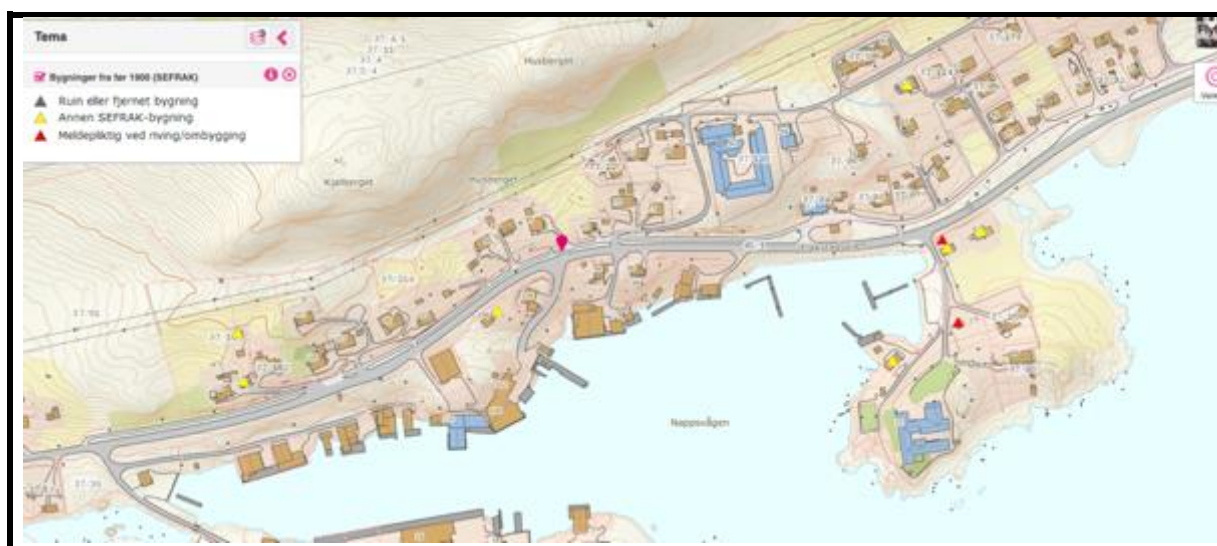

Heimgården på Napp, fra ca. 1850.

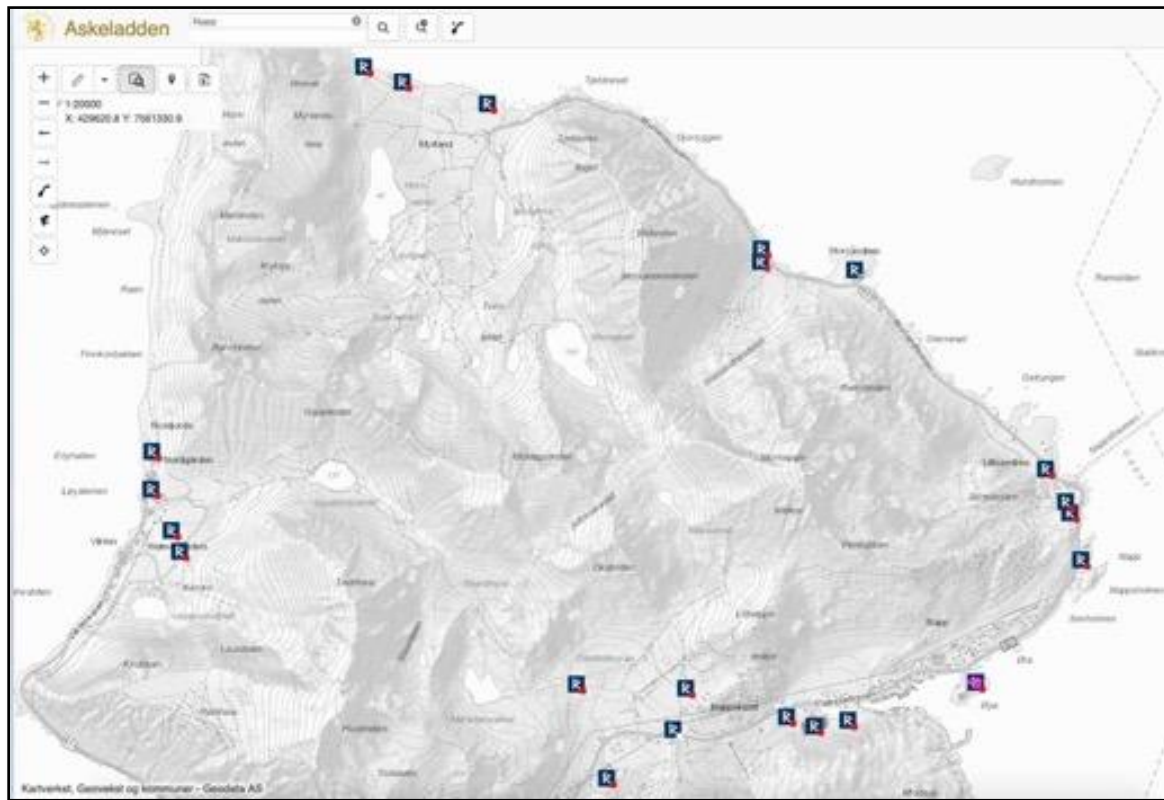

Ishuset, bygd på 1920-tallet.

Sefrak-registrerte bygninger/objekter Napp

Registrerte fornminner Myrland - Sandnes - Napp - Vikten

ANDOPEN

Veiløs bygd langs Nappstraumen, fraflyttet rundt 1950.

Automatisk fredet

- blant annet hustuft som kan markere fangstbosetting fra tidlig metalltid.

Nyere tids kulturminner

- To bygninger fra før 1900 er i bruk som fritidsboliger, sterkt ombygget men med deler av opprinnelig bygninger intakt. Flere murer og rester av tidligere gård og husmannsplasser i området.
- Andopen er et godt eksempel på et typisk fiskerbondemiljø. Helhetlig kulturlandskapet er godt bevart. Flere elementer som oppmurt vei, murer fra fjøs, uthus, naust m.m. er godt synlige. Godt egnet til formidling av fiskebondens historie.

Fiskerbondemiljø i Andøyen

Kulturlandskap, Andøyen.

STORBÅTHELLAREN

Automatisk fredet kulturminne – den eldste kjente steinalderboplassen i Lofoten

I litt ulendt terreng ved Nappstraumen ligger Storbåthellaren, en steinalderboplass hvor det ble gjort sensasjonelle funn under utgravinger på 1960- og 70-tallet. Bein fra mennesker, dyr, fisk og fugl, og et stort utvalg redskaper for jakt og fangst fortalte en historie som går mer enn 5000 år tilbake.

Hellaren har et mektig overheng, ca. 70 meter langt og en dybde på 22 meter. I ytterkant av hellaren er høyden opp til taket ni meter, lengst inne må man krype på alle fire. Navnet Storbåthellaren har den fått fordi folk i nyere tid brukte hellaren som lagringsplass for større båter som var i bruk bare deler av året.

Det var amatørarkeologen Kåre Ringstad fra Vestvågøy som gjorde de første funnene i 1967. En hodeskalle og andre deler av et skelett ble sendt til Tromsø Museum, og allerede samme år var de første prøveutgravingene i gang.

I årene 1969–1971 ble det gjennomført grundige utgravinger, og resultatene var oppsiktsvekkende. Arkeologene gravde seg gjennom flere lag og gjorde en mengde funn som kunne fortelle om bosetting og aktivitet i hellaren gjennom flere tusen år. Fra yngre steinalders veidekultur, via eldre jernalder, og til spredte funn fra nyere tid i de øverste lagene. De fleste funnene er datert til perioden 3100–500 f.Kr. Arkeologene fant blant annet bein fra hele 37 ulike fuglearter, med måse, lundefugl, lomvi og skarv i flertall, men også bein fra den utdødde geirfuglen. De fant også rester av 16 dyrearter, blant annet kobbe, sel, rein, hjort, bever og bjørn, og nokså uventet: bein fra sau, geit og storfe. Rester av fisk var det naturligvis også mengder av, særlig torsk, lange, sei, kveite og brosme. I tillegg fant arkeologene redskaper til fiske, som fiskekroker, harpunspisser og fiskesøkker, og en rekke pilspisser, spydspisser, kniver, økser, meisler og slipesteiner. Et særlig interessant funn var restene av en stridsøks som var vanlig i sør- og mellom-Skandinavia for rundt 5000 år siden. Interessant var også flere gravfunn, så kanskje har hellaren vært brukt som gravplass i perioder etter steinalderbosettingen. Det er blant annet funnet skjelettdeler som markerer samiske urgraver.

Storbåthellaren er et av de eldste, viktigste og mest særpregede kulturminnene i Flakstad. Lokaliteten har noen begrensninger når det gjelder tilkomst (enten med småbåt eller på litt ulendt sti), men har et stort potensial for formidling av den eldste historien.

STRØMØY og SOMMARFJØSVIKA

I området ved Strømøy, mellom Andopen og Nusfjord, finner vi både fornminner og nyere tids kulturminner. Området utgjør et sammensatt kulturmiljø, og ble fraflyttet på 1950-tallet.

Strømøy, trolig ca 1930-1940. Brygga til venstre finnes ikke lenger, men husene bak er tatt godt vare på og brukes til fritidsboliger.

Automatisk fredet

- I Sommerfjøsvisa, innenfor selve Strømøya, ligger flere sjøsamiske gammetufter. To gammetufter og en fellesgamme med påbygg. Ved sjøen ligger også rester av et båtopptrekk. I følge Kulturminneplan for Lofoten er dette levninger fra flere bosettingsfaser, og siden det ikke er gjort moderne inngrep i området er kulturmiljøet "blant de mest pedagogiske eksemplene på sjøsamisk bosetting som er kartlagt i Lofoten".
- Det finnes også spor etter forhistoriske nausttufter.

Nyere tids kulturminner

- På selve Strømøya står flere bygninger som i dag brukes til fritidsformål, men som er rester av fiskerbondemiljøet som opprinnelig var her. To av husene, ett fra før 1900 og ett fra 1911, er i stor grad intakt. Naust og sjøbu er endret og bygd opp igjen etter uværsskader. Det er også to nye hytter på øya.

Til Strømøya kommer man seg bare med båt. Til Sommerfjøsvisa og området rundt, kommer man seg på godt merket sti fra Kilan.

Fikk Strømøya i bryllupsgave

Hans Benjaminsen og Rachel Johannesdtr. får i 1836 kongelig skjøte på gården Strømøy. Dermed var de ikke lengre leilendinger, mens selveiere på gården. Det fortsatte de som helt til Hans døde i 1850. Da overtok den ugifte sønnen Ole gården, men Ole døde allerede i 1854, bare 37 år gammel. Gården ble da kjøpt av den nye væreieren i Nusfjord Hans Grøn Dahl. Etter at Dahl overtok Strømøya bodde også flere av hans styrmenn der. Første styrmann som er oppsitter her er Dahls svigerbror Hans Danielsen som kom til Strømøya i 1856.

Ved folketellingen i 1865 bodde det 10 personer fordelt på 2 bruk. Hovedbruket er bygslet av Hans Gartner Pedersen, som bor sammen med sin kone Fransmine og tre barn i alderen 14 til 20 år. Av dyr har familien dette året 12 sauer, to griser og sår 1 tønne potet. Den andre familien som bor i Strømøya dette året er husmannen Andreas Lund Pedersen med kone Bolette og tre barn i alderen 8 til 15 år. Familien har egen jord som husmenn og har dette året en buskap som teller 8 sauer og en gris. De sår 1 tønne potet.

I 1878 skjer det en viktig endring i Strømøya. Da kommer nemlig væreier Dahls datter Dorthea og hennes nye mann Ole Johan Halstensen, som hadde vært styrmann hos sin svigerfar, inn som selveiere. De hadde fått gården i bryllupsgave, og fikk skjøte på gården og ble eier av den i sin helhet i 1879.

NUSFJORD

Nusfjord er et av de best bevarte fiskeværerne i Lofoten, med et sammensatt og komplett bygningsmiljø fra slutten av 1800- og tidlig 1900-tall. Deler av Nusfjord er fredet. I området rundt ligger også flere andre kulturminner, både fornminner og nyere tids kulturminner.

Nusfjords historie som fiskevær omhandler først og fremst tiden etter 1834, da den første væreieren, Hans Grøn Dahl, giftet seg med enken Maren Marie Johannesdatter. Dahl var kommet til Nusfjord fra Vestvågøy et år eller to tidligere, og var raskt i gang med å bygge opp en egen handelsvirksomhet. I 1843 kjøpte han første én del av krongodset Nusfjord, og tre år etter resten av det. Fra 1847 hadde Dahl full kontroll over Nusfjord.

Før Dahl tok til med å bygge opp fiskeværret, var Nusfjord i lang tid kongens eie: en liten, bortgjemt krok, men hver vinter med store verdier svømmende i havet like utenfor. Slik ble stedet omtalt da en offentlig kommisjon i 1776 reiste rundt for å kartlegge hvor mange rorbuer det var plass til i de ulike værene i Lofoten:

I Nusfjord, tilhørende Hans Majestet, fantes 10 rorbuer som kunne motta 20 båtmannskap, dels oppsitterne, dels andre tilhørende. Men foruten disse satte en god del av de omgrensende gårder deres liner i dette fiskevær, hvorfor havstrekningen ikke kan oppta flere.

Arkeologiske funn har slått fast at det var boplasser her, og at fiske som næring var etablert allerede i eldre jernalder (ca. 500 f.Kr. til 550 e.Kr.). Det kan med andre ord knyttes en svært lang fiskerihistorie til Nusfjord, mens det vi ser i dag er fiskeværret som familien Dahl bygde opp fra midten av 1800-tallet. En viktig forklaring på Nusfjords lange historie som fiskevær er de naturgitte forholdene: en lun, skjermet havn sentralt plassert ved noen av landets beste fiskefelt.

-

Nusfjord fikk ikke veiforbindelse før i 1967. Kanskje var dette noe av grunnen til at bygningsmassen framstod som nokså homogen og lite påvirket av nyere byggestiler, da det i forbindelse med Det europeiske arkitekturvernåret i 1975 skulle plukkes ut tre unike norske bygningsmiljøer til et pilotprosjekt om bevaring og synliggjøring. Sammen med Røros og Gamle Stavanger ble Nusfjord utvalgt, og dette bidro til at mye av det opprinnelige i fiskeværret er tatt vare på. Fire rorbuer og kraftstasjonen fra 1907 er fredet, mens resten av bygningsmiljøet er registrert som verneverdig.

Nusfjord 1910. Fotografert av den kjente landskapsfotografen Anders Beer Wilse.

Automatisk fredet

- Hustufter og andre fornminner flere steder i området (se kart).
- I området Vika og Rekkartsanden (Richard-sanden) ligger rester av rorbuer markert som torvhauger med kulturlag. Disse er datert fra 500 til 1000-tallet e.Kr. og det er funnet keramikk fra etter reformasjonen (1537) i toppen. Når disse levningene er tolket som rorbuer, innebærer det at Nusfjord er det eldste påviste fiskeværret i Lofoten.
- Det er påvist boplasser fra steinalder og et foreløpig udatert samisk bosettingsområde.
- Kokegrop ved Rødbrygga indikerer ritualer i en fangstkultur. Denne er datert til 700-tallet f.Kr. og er en av de eldste kokegropene som er datert i Nordland.
- Hulemalerier i Hessura

Hulemaleriene i Hessura

Hessura er ei steinur, ca. 2 km øst for Nusfjord, som består av store steinblokker, tildannet av sammenkilte blokker etter et større steinras. Det er flere hulrom og sprekker i gulvet, og deler av hula er vurdert som ustabil. Dette gjør at det kan være farlig å bevege seg inne i hula.

Inne i hula finnes det seks malte figurer. Maleriene er malt i rødt, og tre av dem fremstiller menneskefigurer. De tre øvrige har ikke noen definert form som vi klarer å kjenne igjen i dag. Hulemaleriene ble sannsynligvis laget mellom 2000 til 500 år f.Kr., fra den arkeologiske perioden tidlig metalltid. De er kulturminner som fremstiller tanker og forestillinger som fortidens mennesker har hatt. Grunnen til at maleriene fremdeles er synlige på bergflaten, er hulas hittil stabile mikroklima - skjermet for sol, vind og nedbør.

Noen av figurene er likevel skadet av mineralforvitring, saltutfelling og avskalling. Arkeologiske tilstandsregistreringer konkluderer med at det er fare for mer avskalling og tap av bergflate i fremtida. I tillegg er figurene utsatt for berøring når folk ferdes i hula. Ferdsel utsetter også mikroklimaet i hula for endringer, og slike endringer kan medføre raskere nedbryting av hulemaleriene. Vi fraråder sterkt å besøke hula siden det kan medføre fare for skade på maleriene, samt fare for personlig sikkerhet. Ferdsel i hula kan være i strid med kulturminnelovens § 3:

Ingen må – uten at det er lovlig etter § 8 – sette i gang tiltak som er egnet til å skade, ødelegge, grave ut, flytte, forandre, tildekke, skjule eller på annen måte utilbørlig skjemme automatisk fredet kulturminne eller fremkalle fare for at dette kan skje.

Figur 1: De malte figurene i Hessura er svakt synlige. Til venstre ser vi en menneskefigur med sprikende bein og armer, dokumentert av arkeologer ved Nordland fylkeskommune i 2013. Til høyre er det samme fotografiet fargemanipulert for å gjøre menneskefiguren mer framtrædende. Fargemanipuleringen gjør at rustutfellingen i berget også blir mer tydelig og lettere å skille fra malte figurer.

Nyere tids kulturminner

Det særpregede rorbummiljøet består i dag av rorbuer fra ulike tidsepoker. Andre historisk interessante bygninger er blant annet:

- Bakeriet fra 1877, med bakerovn i naturstein. Bakeriet er i drift i sommerhalvåret.
- Rødnaustet, en av de eldste bygningene i Nusfjord, bygd i 1877.
- Nordnaustet, oppført mellom 1877 og 1888, i dag brukt til utstilling av gamle båter og fiskeredskaper.
- Bedehuset, bygd på dugnad i 1873. Bedehuset ble overdratt fra tidligere væreier Bernhard Dahl til Nusfjord velforening (kvinnene i Nusfjord) på 1970 tallet, og velforeningen eier fortsatt huset. Tanken bak var at huset skulle brukes til Nusfjords befolkning ved arrangementer som 17. mai, juletreff o.l. På 1980 og -90 tallet var det velferdsstasjon der. Huset blir i dag brukt til kafevirksomhet og leies ut til konfirmasjon, bryllup ol. I huset står det to gamle orgel og en samling bøker og bokkasser fra sent 1800- og tidlig 1900-tall, da fiskerne som rodde i Nusfjord fikk tilsendt kasser med bøker de kunne leie.
- Gammelbutikken fra 1907, med autentisk interiør.
- Kraftverket – et av de eldste i Nord-Norge, bygd i 1907, er fredet som "et monument som den gang var et stort skritt inn i fremtiden for et lite lokalsamfunn og om en væreiers tro på og visjon om fremtiden i Nusfjord" (Riksantikvaren). Dammen antas å

være den eldste av i alt tre dammer i vassdraget. Dammen og det miljøet den tilhører er av høy kulturminneverdi både lokalt, regionalt og nasjonalt.

- Smia, første gang nevnt i en branntakst fra 1909.
- Trandamperiet, bygd rundt 1910.
- Øvre ishus, bygd rundt 1910, brukt som lager for is til pakking av fersk fisk.
- Sagbruk, bygd i 1925. Familien Dahl eide et skogbruk i Namsenfjorden i Trøndelag, og hentet tømmer der. Sagbruket var i bruk fram til 1970-tallet.

Andre kulturminner fra nyere tid

- Tørnbolter og tørnboltmerker
- Hustufter og båtstø etter husmannsplassen «Fjellet», som lå under væreieren i Nusfjord. Her ligger også ei fredet gammetuft.
- Gammel ferdselsvei mellom Nusfjord og Nesland, "Fiskerstien". Se nærmere omtale under Auster Nesland.

Veronica Olaisen, med gode hjelpere, driver det gamle bakeriet i Nusfjord i sommersesongen.

T.v.: Fra budøra i bu 46, ei av de eldste i Nusfjord. I midten: Detalj fra innredningen i gammelbutikken. T.h.: Trebiten med hull i var fiskernes «notatbok» ved levering på kaia. For hver gang ei kjipte ble full og tømt i skyllekaret, satte fiskeren pinnen i et nytt hull. 12 hull = 12 kjiper levert fisk.

Sefrak-registrerte bygninger, Nusfjord

Registrerte fornminner

VAREID

Vareid viser kontinuerlig bosetting over lang tid. Nyere tids hovedtun og naustområde ligger mellom to gravfelt fra jernalderen. I det nordligste gravfeltet ligger en 22 meter lang langhustuft fra jernalderen.

Det er 11 sefrak-registrerte objekter på Vareid, ett av dem med meldeplikt ved ombygging eller rivning.

Automatisk fredet

- Flere fornminner, blant annet rundt 10 gravrøyser og en langhus-tuft fra jernalderen.

Nyere tidskulturminner

- Flere hus fra 1800-tallet. Noe ombygd og endret men med bygningskropp og materialer dels intakt.
- Flere naust og båtstøper.

Kulturlandskap på Vareid. Gravrøyser og tufter av et langhus forteller om lang tids bosetting.

VIKTEN

Vikten har fornminner og nyere tids kulturlandskap som forteller om bosetting og aktivitet over lang tid. Bygda har også et viktig og godt synlig ferdsels-minne gjennom den gamle Viktenveien.

Minnestein etter gravfunn på Vikten.

Kulturlandskap i aktiv bruk.

Automatisk fredet

- Flere gravrøyser registrert.
- Minnetavle på stein funnet i gravrøys i hagen til Anfrid og Harald Jakobsen (se under).

Nyere tids kulturminner:

- Steingjerder i kulturlandskap som fortsatt er i bruk. Godt eksempel på fiskerbondens kulturlandskap.
- Enkelte bygninger fra 1800-tall, noe ombygd og endret.
- Gamle Vikten-veien: Rester av vei bygd i perioden 1929-1947, kan sees i fjellsida over dagens vei.

Fornminner i hagen

I 1974 ville Harald Jakobsen sette opp ei dukkestue i hagen. Han begynte å grave i en grasbevokst steinhaug på framsida av huset, for å få et fundament. Datteren Snefrid var så ivrig at hun fortsatte å grave da familien gikk inn til middag. Etter ei stund hørte de et hyl utenfor huset, og Snefrid, 14 år den gangen, kom løpende likbleik inn. Hun hadde funnet en hodeskalle i hagen!

Fagfolk fra Tromsø museum slo sendere fast at haugen i hagen var en gravrøys, og at hodeskallen var rundt 1000 år gammel. Steinen som minneplaten er festet til var den som lå øverst i røysa.

Arkeologen kunne samtidig fastslå at flere av "haugene" rundt huset var gravrøyser. En av dem ligger like bak huset, en annen, som har båtform, ligger i hagen til Danny Jakobsen.

Gammelveien til Vikten: Påbegynt 1929, åpnet 1947, og erstattet av ny vei på 1970-tallet.

Vikten-veien

Arbeidet med den første veien til Vikten kom så smått i gang i 1929. Før den tid var Viktenfolket avhengig av båt (med vanskelige landingsforhold), en kronglete og farlig sti fra Vareid, eller stien over fjellet fra Nappskaret. I 1929 ble det satt i gang dugnadsarbeid, og et par år etter kom det skikkelige anleggsarbeidet i sving. Midlene kom i hovedsak fra fylkets veifond, mens kommunen la også inn 700-800 kroner hvert år. Arbeidet var krevende, og gikk i rykk og napp. Først i 1946-47 kunne de første bilene kjøre til Vikten, på en vei som Holger kalte en «trekvarårs-vei» – på vinteren var den stort sett stengt.

Viktenveien var svært rasutsatt, og i 1957 ble to skolebarn tatt av snøskred. I 1969 kom endelig «nyveien», heller ikke den ufarlig, men mye bedre. I fjellsida over nyveien ser vi flere steder rester av gammelveien, og kan få et visst inntrykk av hvilket slit og hvilken kunnskap den tids veibyggere stod for.

KILAN

Automatisk fredet

- Gårdshaug. Pløyd i overflaten, har vært brukt som potetland. Svart, trekullholdig jord med mellomalderavfall.

- Flere gravrøyser og hustufter.

Nyere tids kulturminner:

- Den gamle klokkegård fra 1882, der det også var skole.
- 5 sefrak-registrerte bygninger, inkludert klokkegården.
- Husmurer i Djupvika, innerst i Kilanpollen, fraflyttet 1956.

BØ

Automatisk fredet

- Flere fornminner i form av gravhauger, hustufter og nausttufter.

Nyere tids kulturminner

- 8 sefrak-registrerte bygninger, bl.a. naust, uthus og fjøs. Noen av dem med meldeplikt ved riving/ombygging.

FLAKSTAD

På kirkestedet Flakstad finner vi en rekke viktige fornminner, i tillegg til kirka fra 1780 og flere andre bygninger med høy kulturminneverdi.

Flakstad kirke med prestegården i bakgrunnen.

Automatisk fredete kulturminner:

- Minst 7 steinaldertufter i to rekker på toppen av den flate strandvullen. Vises som tydelige søkk i terrenget.
- Flere nausttufter ved Løytnantsbakken.

- Bak kirkestua ligger en gårdshaug med ujevne svartjordmasser hvor det er funnet kritt Piper, dyre- og fiskebein.
- Nord for kirkestua ligger et område som ikke er planert ut (Id 16962), og med et tykt torvlag som gjør at dyppløying ikke har fjernet kultursporene. Sporene består av pløye-/ardområder, ildsteder og stolpe-/veggkonstruksjoner av samme art som i utgravingsområdet mot nord (utgravd 1981-1983) med to dateringer til keltetid. Sporene her kan være flere, tydeligere og bedre bevart enn i tidligere utgravd felt. Tromsø museum omtaler dette som et viktig referanseområde som ikke må ødelegges.
- I et felt sør for kirka (på motsatt side av veien) (Id 8014-1) er det funnet en hustuft med kraftige steinmurer og gulv med kulturlag. Trolig bebyggelse som hører sammen med merovingertidsgravfeltet på strandvollen nærmere sjøen. (Merovingertid ca. 500-800 e.Kr.)

Nyere tids kulturminner:

- Flakstad kirke fra 1780. Listeført av Riksantikvaren som verneverdig kirkebygg fra perioden 1650-1850.
- Kirkestua og stabbur fra 1800-tallet.
- Flakstad prestegård fra 1936.
- Fjøsbygning fra 1900-tallet.
- Kirkegården/gravstedet med gravminner fra 1700-tall til dags dato, inklusive to gravsteiner som ligger like inntil kirka. Den ene fra 1782, den andre fra 1871.

Både de enkelte gravminnene og kirkegårdene som helhet er kulturminner.

Flakstad kirke er første gang nevnt i skriftlige kilder i 1430 (Flakstadhæ kirkiu sokn i Lofoten skippreidhe). Fra denne eller en tidligere kirke er det bevart en kalkformet døpefont i kalkstein, datert til 1250-1300, funnet på prestegården. Denne står i dag på Tromsø museum. Dagens kirke er en korskirke i tømmer, oppført i 1780. Korskirke vil si at kirkens grunnplan er formet som et kors, med et langskip og et tverrskip. Kirka skiller seg ut fra de andre kirkene i Lofoten, med sin karakteristiske løkkuppel plassert midt på taket. I tillegg til at løkkuppelen er russiskinspirert, skal også tømmeret i kirka være russertømmer.

Altertavlen er muligens malt av en maler fra Kvæfjord, kjent som "Kvæfjordmaleren", mens prekestolen er malt av Godtfried Ezechiel og ble flyttet fra en tidligere kirke på Flakstad. Biskop Nannestad beskriver i 1750 Flakstad kirke som en lav, tjærebredd bygning med tak av stein, som under hans visitas dette året var sterkt skadet. Den store døpefonten, som i dag står på Tromsø Museum, stod i søndre kors, skrev biskopen, mens altertavlen var sammenflicket av kobberstykker. Denne altertavlen er i dag på Universitetsmuseet i Bergen. Utenfor døren i nordre korsarm lå en gravplate fra 1588, lagt over en mann fra gården Ramberg, skriver Nannestad.

Flakstad ble skilt ut som eget prestegjeld i 1740. Det ser ut til at stedets eldre kirker har stått på samme sted som nåværende. Både mot nord og sørøst, i om lag 100 m avstand fra nåværende kirke, er det gravd ut hustuffer og åkerområder. Disse viser til bosetning i området fra jernalder/eldre romertid og framover. En gravplass til kirken ligger et par hundre meter mot sørvest, rett ved Kjerkegårdstjønna. Bnr. 1 av Flakstad heter Likhammaren. Noen hundre meter sørøst for kirken heter det Kjerkstøa. Et gravfelt nord for kirken, ned mot og forbi den har en lengde på ca. 300 m, og det har strukket seg videre mot bruket Likhammeren. Kirken er med andre ord reist midt i et stort gravfelt.

[illegible]

Sefrak-registrerte bygninger Flakstad

– og Ramberg

RAMBERG

I kommunesenteret Ramberg finne vi en rekke fornminner, flere bolighus fra 1800- og dels 1700-tall, naust fra 1800-tall, forsamlingshus fra 1910 og krigsminner. Det er i overkant av 30 sefrak-registrerte objekter på Ramberg, 11 av dem har meldeplikt ved riving eller ombygging.

Ramberg 1956.

Automatisk fredete kulturminner:

- Justnes: Flere hustuffer fra steinalder, gravrøys.
- Under fjellfoten på østsiden av riksvegen, ved utsiktspunkt: Hustuffer
- Ved riksvegen, midt i Ramberg: Gårdshaug, funn av bein mm. tidfestet til etter 1537, men også eldre keramikkbiter. Del av større område, endret ved vegbygging.

- Flatmarksfelt med flere skjelettfunn.
- Bosettings-/aktivitetsområde sørvest for Ramberg skole. Funn av sauebein, fiskebein, trekull mm. Trekull datert til middelalder.
- Gravfelt Sandneset. Funn av flatmarksgraver, stolpehull mm. Datert til jernalder.

"Det beste eksempelet på en gårdshaug med full pakke finner en i Ramberg sentrum. E 10 går over gårdshaugen. (...) Gårdshaugen er omgitt av graver/gravfunn og gravfelt. Naustområdet i jernalderen tilsvarer trolig dagens naustområde i sentrum. (...) Gårdshaugen på Ramberg bør vurderes formidlet."

(Arkeolog Lars Erik Narmo 2013)

Nyere tids kulturminner:

- Krigsminne Leitebakken. Rester av kanonstilling og vei, påbegynt ved slutten av andre verdenskrig men ikke ferdigstilt.
- Friisgården fra siste halvdel av 1700-tallet. I bruk som kafé/restaurant og overnattingssted.
- «Heddy-huset» der deler av huset er fra 1700-tallet.
- Flere bolighus fra 1800-tallet. Flere av dem godt ivaretatt.
- Naustrekke med flere naust fra 1800-tall.
- UL Lysbøen: Forsamlingshus bygd 1910.
- Samling av gjenstander/privat museum: Harald Johansen

Krigsminne på Leitebakken, Ramberg

Naustrekka

Tingsted under Ramneberget?

Ramberg har en lang historie. Den eldste skrivemåten vi kjenner, er Ramnabiorgom, fra 1400-tallet. Siden 1614 har navnet vært slik det er i dag. Ravneberg har vært et svært vanlig fjellnavn som ofte har gått over til å bli gårdsnavn. Dette er sannsynligvis også tilfelle her, og at det er fuglen ravn/ramn som er opphavet. Kanskje er det Nubben som en gang har hett Ravneberget? Ramberg er et gammelt tingsted, og fjerdingen er i 1567 kalt «Raffneberg fierring».

Utviklingen av Ramberg skjøt fart etter at Joh. Ludv. Johansen etablerte fiskeforretning i 1891, og i en folketelling fra 1910 kan vi se yrkesbetegnelser som postfører, prest, føderådsmann,

faktor, snekker, bryggearbeider, herredskasserer, skomaker, landhandler, baker, skomakersvenn, bestyrer av Rigstelefonen, oppasser ved almueskolen, stuepike m.m. Som fiskevær kom den største endringen etter mudring i 1960, som gjorde at større båter kunne komme til. Senere har det skjedd ytterligere utbedringer av havna.

Friisgården – et av Rambergs eldste hus

VOLAND

Automatisk fredet:

Voland er et helhetlig gårdsanlegg fra eldre jernalder, uten moderne inngrep i form av senere dyrking eller bebyggelse. Det er registrert rundt 80 fornminner i området, blant annet:

- tufter av fire langhus
- nausttufter
- kokegroper
- et stort antall gravrøyser
- Hellegroper ved Spengeren, trolig spor etter samisk aktivitet

Voland: Tydelige spor etter langhus fra jernalderen.

Arkeolog Lars Erik Narmo leverte i 2013 en rapport i forbindelse med prosjektet "Skjelfjord i tiden"⁷. Der skriver han at gårdshauger er det vanligste kulturminnet knyttet til gårdsbosetting i jernalder/middelalder i Nord-Norge, men at det på grunn av kontinuerlig bosetting er hustuftene ofte utvasket på overflaten. Voland er i så måte et helt unikt anlegg, ved at det ikke er gjort vesentlige inngrep på mange hundre år.

I Lofoten finnes en del eksempler på ødegårdsanlegg der hustuftene fortsatt er godt synlige på overflaten. (...) Det uten tvil mest fantastiske ødegårdsanlegget i Lofoten ligger på Voland, ikke langt fra avkjørselen til Skjelfjord fra E 10.

Ødegårdsanlegget er lite kjent til tross for at det ligger relativt tett inntil E 10. At anlegget knapt er omtalt i faglitteraturen skyldes at det inntil 2005 ikke var mulig å forstå at strukturene avspeiler et gårdsanlegg. Etter registreringen i 2005 er det påvist at anlegget består av fire langhus fra jernalderen som nærmest ligger på en rekke. Det ene langhuset har fortsatt bevart torvvegger opptil ca 1/2 meters høyde og de to døråpningene i langveggen er godt synlig. Langhusene er omgitt av gravrøyser og gravhauger – til sammen er det påvist 11 gravminner med tilknytning til tunet. Naustområdet er markert av tre nausttufter (foreløpig kun oppmålt som punkter) lengst vest i kulturminneområdet. Lengst i øst ligger fire hellegroper, men disse er trolig ikke en del av ødegårdsanlegget. En hulvei er også en del av kulturmiljøet. Halvøya er overtorvet og det ligger trolig flere fossile spor av ødegårdsanlegget dekket av myr. (...)

Det tidligere kulturlandskapet er i liten grad gjengrodd og er knapt forstyrret av senere tiltak. Lokaliteten har stort potensiale for å formidle gårdstrukturen i jernalder. (Narmo, 2013).

SKJELFJORD

Automatisk fredet:

- Veineset: Bosettingsområde fra jernalder med hustuft, gravrøys, steinkiste med dekkhelle.

- Steinland: Gårdshaug, trolig fra middelalder. Bygninger fra nyere tid står på stedet.
- Fossmo: Gravfelt

Samiske kulturminner?

I Aslak Bolts jordebok fra 1430-årene er Skjelfjord omtalt som "Finnafyrde", det vil si "finnefjord". Dette kan tyde på samisk bosetning, noe også andre stedsnavn tyder på. Sammen med funn av hellegroper i ytterkant av Voland-området, trolig brukt til produksjon av olje fra sel- eller hvalspekk, mener arkeolog Lars Erik Narmo at det er stor sannsynlighet for at det har vært samisk bosetting i området, men at lite er registrert foreløpig.

Minnebauta over de falne i Skjelfjord.

Rester etter kanonbatteri i Storura.

Nyere tids kulturminner

Skjelfjord var åsted for de mest omfattende krigshandlingene i Flakstad under andre verdenskrig, da britiske krigsskip som lå i fjorden ble bombet i mai 1940.

Dette er synlige krigsminner i dag:

- Minnesmerke på vestsida av Skjelfjord
- Krater etter bombenedslag
- Rester av kanonbatteri i Storura

Andre kulturminner:

- Det er fire Sefrak-registrerte bygninger i Skjelfjord, to av dem med meldeplikt ved rivning/ombygging.
- Ungdomshuset?

NESLAND

Vester Nesland representerer et sammensatt kulturmiljø med steinalderboplass, gårdshaug, nyere tids bebyggelse og et særdeles karakteristisk kulturlandskap.

Auster Nesland er et viktig og representativt fiskeværsmiljø med en svært rik bygningsmasse fra siste halvdel av 1800-tallet.

Fra Vester Nesland 1900-1910

Automatisk fredet:

- Vester Nesland: Boplass fra steinalder hvor det er gjort en rekke funn av gjenstander som pilspisser, spydspisser, skiferkniver og meisler av grønnstein.
- Vester Nesland: Gårdshaug fra middelalderen. Funn av bl.a. keramikkskår. Fire bygninger står i dag på haugen.
- Auster Nesland: Gravrøyser på Rabben.

Nyere tids kulturminner:

- Vester Nesland: Ni bygninger er Sefrak-registrert; naust, rorbu og bolighus. Fem av dem med meldeplikt ved rivning/ombygging.
- Auster Nesland: Stø med to vorrer fra 1886-1887, fikk vernestatus i 2016.
- Auster Nesland: 30 objekter er Sefrak-registrert, blant annet; naust, boliger, rorbuer, smie, eldhus, røykeri, mølle, butikk og noen ruiner. Se tekst under.
- Gammel ferdselsvei mellom Nesland og Nusfjord. Merket sti, del av det tidligere Fotefar-prosjektet. Også omtalt som "Fiskerstien".
- Havdelingsmerke, ved stien mellom Nesland og Nusfjord.
- Tørnbolter og tørboltmerker

Hovedgården på Auster Nesland

De to vorrene fra 1860-tallet fikk vernestatus i 2017

Fiskeværer Auster Nesland

Nesland skal være nevnt i kilder allerede på 1500-tallet. Vester Nesland har eldst bosetting, men også Auster Nesland har en lang bosettingshistorie. I siste halvdel av 1800-tallet fikk Auster Nesland en betydelig oppblomstring.

I 1858 hadde den unge mannen Ole Iver Johansen, bosatt på Vester Nesland, stiftet familie. I mangel av jord og tilstrekkelig utkomme bygsler han jord på Auster Nesland, og flytter dit. Her setter han i gang en formidabel aktivitet, særlig etter at han kjøper stedet i 1880. Ole Iver Johansen bygger rorbuer, kjøper fisk, rustet ut båter, og han etablerer landhandel. Han fisker laks i sommerhalvåret, dyrker jord og bygger fjøs, og etter at han kjøpte stedet, bygger han også nytt våningshus. Dette huset, hovedgården på Auster Nesland, er tatt godt vare på.

Det meste av året var det bare Ole Iver Johansen og familien hans som bodde på Nesland. Men under vinterfisket krydde det av folk. Mange av fiskerne kom fra Helgeland. Det ble etablert trandamperi, det kom postkontor, det kom til og med en baker fra Ramberg som hadde vinter-bakeri på Auster Nesland.

Etter at fiskeflåten gradvis ble motorisert og båtene ble større, var ikke havna og landingsforholdene på Auster Nesland tilstrekkelige. Sakte, men sikkert ble det livlige bondefiskeværer forvandlet til et nedlagt vær. Den siste fisken ble kjøpt i 1958, 200 år etter at Ole Iver bygslet det første jordstykket.

Blant flere bygninger med historisk sus over seg på Auster Nesland, er den gamle kverna eller "mølna", som de kaller den her, en av de mest interessante. Det finnes ikke dokumentasjon på hvor gammel den er, men den er med sikkerhet fra før 1900. Dermed er mølna den eldste i sitt slag i Lofoten, i original stand. Korn dyrket de ikke på Nesland, så det kom nok sørfra. Men å male det til mel kunne de selv.

Nede i fjæra ligger et annet unikt kulturminne: Båstøa med to lange steinvorrer. De ble bygd i årene 1886–1887 og var helt nødvendige for å dempe Vestfjordens kraft i den utsatte havna. Opprinnelig var det tre slike, nå er det disse to igjen. I 2016 fikk støa på Auster Nesland vernestatus, og Kystverket har nå ansvar for vedlikehold.

Kulturminneplan for Lofoten omtaler Auster Nesland som "et viktig fiskevæersmiljø med bygningsmasse fra siste halvdel av 1800-tallet og fra tiden før motoriseringen av fiskeriet. (...) Bygningsmiljøet er svært rikt."

FREDVANG

Fredvang-området er rikt på fornminner, noe som vitner om en lang bosettingshistorie. Fra nyere tid har Fredvang flere kulturminner som er typiske for et fiskerbondesamfunn, og fra slutten av 1800-tallet utviklet Fredvang seg til et aktivt fiskevær og tettsted.

Veien til Mulstøa

En av to kirkegårder på Fredvang

Automatisk fredet

- Flere gravrøyser, gravfelt, gårdshauger og bosettingsområder blant annet på Hovdan, Korshamn, Valle, Yttersand og Innersand.
- Frilløya: Mulig kirketuft fra 1000-1100-tallet.
- Nausttuffer, Vallneset.
- Båtstøanlegg, Ytresand.

Nyere tids kulturminner

- Nærmere 50 Sefrak-registrerte bygninger/objekter fra før 1900. 8 av dem med meldeplikt ved rivning eller ombygging.
- Eldste bygning, Lensmannsgården, fra tidlig 1800-tall, muligens med tømmer dels fra 1700-tallet (bygning flyttet hit). Er under restaurering.
- Flere bygninger fra 1800-tall er godt bevart.
- Sandøya: Brønn fra før 1900.
- Stor-Lamholmen: Ørnfangerhus. Det ligger også et ørnfangerhus langs veien mot Mulstøa (se under).
- Veien til Mulstøa: Såkalt nødsarbeidvei påbegynt i 1930-åra, ikke fullført. Sti fra Yttersand møter veien etter noen hundre meter.
- Kirkegårder: Det ligger to kirkegårder på Fredvang, én offentlig og én tilhørende Guds menighet.
- Fredvang skole: Kulturminne både som skolebygning og som arena for et rikt og variert kulturliv opp gjennom årene. Skolen er nå i privat eie, og det er blant annet planer om å etablere et senter for tørrfiskhistorie.

- Lofoten torvmuseum: Lokalt museum i regi av Samstræv bygdelag, som forteller historien om torving og fiskerbondens liv. Museet er under utvikling. Se tekst under.
- Kvernsteiner på torvmuseet: I mange elver rundt om i Flakstad stod det små kvernhus for å male korn. Museet har to kvernsteiner i samlingen. På Auster Nesland ligger det en godt bevart kvern, «Mølna».

Lofoten torvmuseum, Fredvang.

Torving

På en skogfattig kyst har tørket torv vært brukt som brensel i mange hundre, kanskje tusen år. Torving er nemlig nevnt allerede i Snorres kongesagaer nedskrevet på 1200-tallet.

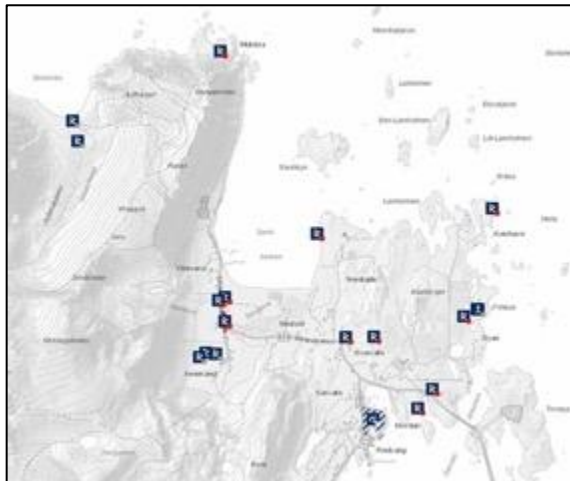
Selve torvingen var et arbeid som foregikk om våren og forsommeren. Det startet så snart telen var gått ut av jorda, og arbeidet skulle helst være avsluttet før slåttonna var i gang. Torvmyrene lå ofte langt unna gården, og både skjæring av torv, tørking og frakt av ferdig torv var et tungt arbeid.

Først ble det skåret ut *lomper*, firkanter på rundt 25x25x25 cm. Den beste torvjorda var gjerne den som lå lengst nede i myra, og det var et tungt arbeid å kaste lompen opp på kanten av myra etter hvert som man jobbet seg nedover. Oppe på kanten ble lompene spredt utover for den første tørkinga, og senere skåret i skiver på ca. fem cm tykkelse. Skivene ble så *ruket*, det vil si reist på høykant for videre tørking. Etter en tid i ruker ble torvskivene stablet i *muer* eller *sæter* for å bli ferdigtørket. Deretter var det å frakte dem til gårds. Mange steder ble torven mellomlagret i en torvsjå, og fraktet til gårds høst eller vinter.

På slutten av 1990-tallet tok Sten Solhaug og Torfinn Eriksen på Fredvang initiativ til å etablere Lofoten torvmuseum. Det tidligere Fredvang og Krystad bygdelag, Nå Samstræv

bygdela, står bak museet, som ligger på gården til Leif Normann Solhaug på Innersand. På Fredvang foregikk det torving fram til rundt 1950, og torvmyrene lå på fjellet over gårdene. I mange år bar man torva ned fra fjellet, et svært tungt arbeid. Det var derfor et stort framskritt da de i 1919 fikk løypestrenger til å frakte torva ned med. På torvmuseet kan man se noe av utstyret til de første løypestrengene, og hvordan transporten foregikk. Her finner man også ulike redskaper som ble brukt til torving, blant annet lompespader og stikkspader, torvkasser (sponkasser) til å bære på ryggen, og et eksemplar av den såkalte trillebåra som ble brukt ute på myrene.

Lofoten torvmuseum bygges gradvis ut, og bygdelaget tar sikte på at det skal bli et lokalt museum ikke bare for torvingens historie, men et eksempel på et typisk fiskerbondemiljø. Det er allerede satt opp flere gamle bygninger fra ulike steder i kommunen.

Registrerte fornminner Fredvang.

Sefrak-registerte bygninger Fredvang.

MULSTØA

Automatisk fredet:

- Funn av steinredskaper i tidligere innmark kan indikere at det ligge ren boplass fra steinalderen her, men boplassen er ikke lokalisert. En mulig gravhaug kan tyde på bosetting også i jernalderen.

Nyere tids kulturminner

- Nausttuft og ruin etter potetkjeller fra før 1900 (sefrak-registrert). Mulstøa ble fraflyttet i 1949.
- Vei mellom Yttersand og Mulstøa, ikke fullført. Såkalt nødsarbeidsvei fra 1930-årene.
- Ørnfangerhus ved veien/stien mot Yttersand.

Det finnes tufter etter bosetting i Mulstøa

STOKKVIKA

Stokkvikta er omtalt som et område av regional verdi i Kulturminneplan for Lofoten. Stokkvikta ble fraflyttet i 1931.

Automatisk fredet:

- Gravrøyser og rester av langhus fra jernalder. Området lite undersøkt.

Nyere tids kulturminner:

- 7 sefrak-registrerte objekter, blant annet tufter etter naust, bolighus, fjøs, potetkjeller.
- Kulturlandskap som ikke er berørt av moderne inngrep.

Skatten i Mikkjelskarura

Sagnet om skatten i Mikkjelskarura har versert i flere versjoner opp gjennom tidene. Kjernen i sagnet er at et utenlandsk skip for noen hundre år siden forliste utenfor Fuglehuk. Tre menn og en unggutt fra Stokkvikta rodde ut for å berge skipperen, hans hustru og et barn, som var de eneste overlevende. Men pengekiista som skipperen hadde med seg – den ble en for stor fristelse for "livredderne". Lettbåten med de tre ombord ble senket, og pengekiista tatt til land og gravd ned under Mikkjelskaret. Like etter gikk det et ras i ura, og dermed var kiista begravd for alltid. Og der ligger fortsatt skatten. Kanskje...

KVALVIKA/VESTERVIKA:

Omtalt som et område av regional verdi i Kulturminneplan for Lofoten.

Automatisk fredet

- 3 hustufter, 2 gravrøyser og 7 strandvollgraver.

Nyere tids kulturminner

- Tangbrenningsgrop, hustufter og åkrer. Fraflyttet 1938.

- Tradisjonen forteller at de som døde her om vinteren, ble gravlagt i rullesteinsvollen.

Kvalvika ble fraflyttet i 1938.

Oppvekst i Kvalvika

Milla Åsheim, født 1918, forteller i boka «Minnebok om eldre i Flakstad» om oppveksten i Kvalvika. Hun var den yngste av ni søsken, og måtte tidlig lære seg å arbeide. Som 5-åring lærte hun seg å karre ull, og som åtteåring kunne hun spinne og melke kyrne. Økonomien var trang, og de brukte laken sydd av melsekker. For å spare på utgiftene, laget faren tresko til barna, men fra vår til høst gikk de for det meste barbeint. Huset de bodde i var for det meste bygd av rakved som de hadde funnet i fjæra. Det var mye spennende som kom rekende inn i Kvalvika. Faren var fisker, og de hadde båtene i Vestervika der det var mulig å komme i land. I fjøset hadde de både sauser, kyr og høns. Noe av det tyngste arbeidet var å bære melsekker over fjellet fra Fredvang. Det gjorde Milla ofte som ung jente. Da hun var seks år begynte hun på skolen på Fredvang, og bodde hos kjenninger de ukene det var skole. I 1938 flyttet familien til Krystad.

Peder Emil Krantz Kvalvik, født 1911, vokste også opp i Kvalvika. Faren bygde hus der i 1898. Huset var nesten ferdig året før, men ble tatt av en storm og helt ødelagt. Nytt tømmer ble hentet i Vefsn, og på grunn av tilkomsten i Kvalvika måtte tømmeret fløtes i land og deretter tørkes før de kunne begynne. Vinteren 1923, men faren og de eldste brødrene var på fiske i Sund, gikk det et snøras som begravde huset. Heldigvis hadde de spader stående inn, og de måtte først spa inn snø gjennom vinduer og dører for å komme seg ut. Deretter spa snøen ut igjen. Da noen av ungene skulle gå til Bergland for å ringe til Sund og varsle faren, falt ei av søstrene ned i ei kløft og skadet seg. Faren kom seg ikke hjem før tre dager etter raset, og det var gjort store skader. Blant annet mistet de mye mat og brensel som stod i svalgangen. Søsteren kom seg ikke til Gravdal på sykehuset før nærmere St. Hans. Da var det gått blodforgiftning i såret og hun døde like etter.

I 1925 var det et fryktelig uvær som blant annet fylte kjelleren med sjøvann. Der lå settepotetene, og de var livsviktige. Potetene tålte ikke sjøvann, derfor ble de båret opp på loftet for å tørkes, deretter vasket og tørket på nytt. Det var et slit, men settepotetene var de redde for.

TORSFJORDEN:

Nyere tids kulturminner:

- 8 sefrak-registrerte objekter, 2 av dem med meldeplikt ved rivning/ombygging.

KRYSTAD

Nyere tids kulturminner:

- 19 sefrak-registrerte objekter, 8 av dem med meldeplikt ved rivning/ombygging.
- Butikken, fra 1800-tall. Muligens med tømmer fra 1700-tall. Ombygd flere ganger. I dag fritidsbolig i privat eie.
- Skole tatt i bruk 1951, mellom Krystad og Selfjord. Er i privat eie, brukes til fritidsbolig. (Krystad fikk egen skole fra 1936, i private hus. Før den tid gikk barna på skole på Fredvang).

Skolen lå mellom Krystad og Selfjord. Bygd 1951. I dag fritidsbolig.

SELFJORD

Selfjord representerer et typisk fiskebondemiljø, og har i følge Kulturminneplan for Lofoten både dokumentasjonsverdi og opplevelsesverdi.

Automatisk fredet:

- To gravfelt, ett bosettingsområde.

Nyere tids kulturminner.

- 10 sefrak-registrerte objekter, 5 med meldeplikt.
- To typiske fiskebondegårder: Nordstua, bygd 1866, med fjøs, sjå, utedo og naust. Ikke godt vedlikeholdt. Hågen, fra 1876, godt vedlikeholdt, noe endret. De to gårdene og miljørammen de inngår i, har i følge Kulturminneplan for Lofoten "dokumentasjonsverdi og opplevelsesverdi".
- Rorbu (nord for Nordstua) fra 1800-tallet, flyttet fra Vika i Nusfjord.

Nordstua fra 1866.

Øvergården fra 1904.

STRAUMSNES OG ANDOPSNES

Automatisk fredet:

- 3 gravrøyser/gravminner, 2 på Strømsnes, 1 på Andopsnes

Nyere tids kulturminner:

- Bygninger fra 1800-tallet på begge sider av straumen. Andopsnes var opprinnelig en gård med stor utstrekning, som omfattet både Andopen, Mølnerodden, Fagernes og husmannsplassene i Steinsvika og Refsalen. Også på Straumsnes-sida var det husmannsplasser.

Strømsnes. Andopsnes i bakgrunnen.

Andopsnes, ofte kalt bare «Ness», fotografert i 2010.

SUND

Sund er, sammen med Nusfjord, et av de eldste, opprinnelige fiskeværerne i Flakstad. Sund representerer viktige sider både ved Flakstads historie og generell fiskeværshistorie. Sund fiskerimuseum er en del av dette. I Kulturminneplan for Lofoten heter det at miljøet i Sund «fremdeles gar historiefortellende verdi og føyer seg klart inn i rekken av Lofotens viktige og karakteristiske væreiermiljøer».

Det er 23 Sefrak-registrerte objekter i Sund, 13 av disse med meldeplikt ved rivning/ombygging.

Automatisk fredet:

- Grisehellaren: Heller danna av stor steinblokk som ligger inntil en fjellknaus. 20-50 cm tykt, kullholdig jordlag registrert i og utenfor hula. Uviss datering. I følge lokal tradisjon skal hellaren vært brukt som grisebinge (derav navnet). Under kampene i 1940 var helleren oppholdssted for 65 mennesker. Murer av stein og torv skriver seg fra denne tida.
- Bulia: Funnsted for flintdolk.

Nyere tids kulturminner:

- Langaasgården. Væreierbolig fra 1882. Er under restaurering. Eies av Kulturarv Lofoten (ideelt aksjeselskap).
- Dampskipskaia
- Posthuset
- Slipen
- Smia
- Sund fiskerimuseum. Unik samling av båtmotorer, i tillegg til et stort antall andre gjenstander. Se nærmere omtale i del 7.
- Flere eldre bolighus
- Rester av brua til Grimsholmen

Slipen er en del av Sunds identitet.

Posthuset. For seint å redde?

Terje Mørkved i verkstedet.

T.v. «Kaféen» med matklokka, t.h. Langaasgården under oppussing.

Rester av gammelbrua til Grimsholmen.

Et av de eldste husene i Sund.

Historiske Sund

Første gang Sund nevnes i skriftlige kilder skal være i 1591, da fogden i Lofoten og Vesterålen skriver at det er rorbuer i Sund og det drives fiske der om vinteren. Rundt 1750 er Svend Gregersen Colling nevnt som jekteskipper som også driver handel i Sund, fram til 1765. Både Sund og andre fiskevær i Lofoten var på denne tiden krongods, altså i kongens eie. Den første gjestgiverbevillingen, det vil si tillatelse til å drive med overnatting, handel, brennevinssalg og fiskekjøp mot en avgift til kongen, var det helgelendingen Lorentz Christopher Sverdrup som fikk i 1771. Han var også jekteskipper og eide 10 rorbuer i været.

Johan Martin Langaas overtok Sund i 1905, etter at Hans Berg hadde eid stedet noen år. Langaas tok i 1908 de første skritt for å etablere direkte eksport av sine tørrfiskprodukter uten å måtte gå via bergenserne. Han ble dermed en pioner i direkteeksport av tørrfisk fra Lofoten. Sønnene Hans og Johannes Langaas fortsatte driften som væreiere, med blant annet handel, trandamperi og fiskeproduksjon.

Sefrak-registreringer Sund

MØLNARODDEN

Nyere tids kulturminner:

- Kraftverk fra 1935.

Georg J. Krogtoft, født på Ramberg 2. april 1876. grunnla firmaet Georg J. Krogtoft i 1908 basert på handel samt kjøp og foredling av fisk og fiskeprodukter. I 1920 kjøpte han Mølnarodden med Solbjørnvatnet og flyttet bedriften dit, og ny stor dampskipskai ble oppført i 1928. Det ble også anlagt kraftverk i 1935 med en kapasitet på 125 hestekrefter, nok til å forsyne fiskeværret med lys og kraft. Dette medførte igjen at fryseri og kjølelager ble bygd i 1937, og året etter kom det ny butikkbygning. Fra oppsynsrapporten for lofotfisket 1945 leser vi at firmaet Georg J. Krogtoft hadde 13 rorbuer på Mølnarodden, som tilsammen rommet 150 mann.

SOLØYA

Automatisk fredet:

- Gravminne og bosettingsområde på Soløya (2), gravminne på Lille Soløya

7. ANDRE KULTURMINNER

Det finnes en rekke kulturminner i Flakstad som enten er vanskelige å knytte til ett bestemt sted, eller som det er naturlig å se i sammenheng innenfor en felles kategori. En del av disse omtales her:

BÅTER

I en fiskerikommune som Flakstad er båter, redskaper og andre objekter tilknyttet fiskerivirksomhet et viktig område i kulturminnesammenheng. Bortsett fra det som finnes av motorer og mindre båter i Sund fiskerimuseum (museet omtales i et eget punkt) finnes det ingen samling av eldre båter i Flakstad.

Av eldre båter som er holdt i hevd, og som vi kjenner til, kan nevnes:

Elltor ved kai i Nusfjord

Elltor, N-18-F

Bygd 1961 ved Austerheims båtbyggeri, Nordfjordeid. 55 fot, senere forlenget til 50 fot. Kjøpt til Napp av Hjalmar Johansen m.fl 1971. Eid av Kai Johansen, Napp fram til 2006. Eier i dag: Nusfjord AS, brukes i reiselivsvirksomhet.

Bølgen N-172-F

Bygd 1947 på Hemnesberget for Odin og Tønnes Larsen, Napp. 30 fot. Eier i dag er Jarle Nygård, Fredvang. «Bølgen» er fortsatt i bruk.

«Svana», N-5-VV (tidligere N-125-F). Bygd 1946. Eier: Steinar Mikkelsen. Ligger vanligvis i Finnbyen. «Svana» er i bruk.

Havdur LM3805

Bygd 1937 på Hemnesberget. 35,3 fot. Brukt flere steder i Vesterålen og Finnmark. Restaurert 1997 og senere. Eier i dag: Nusfjord AS, brukes i reiselivsvirksomhet.

Nordlandsbåt

Nordlandsbåt, 2,5 roms "kjeks", trolig bygd på tidlig 1900-tall.

Ligger i naust på Bø. Eier er Jan Martin Johansen. Opprinnelig eid av Arnt Olaussen, Napp.

Nordlandsbåter/diverse mindre trebåter, Sund fiskerimusum.

Fra samlingen ved Sund fiskerimuseum.

Nordlandbåt, opprinnelig fra Napp, som i dag hører hjemme på Bø.

TØRNBOLTER OG HAVDELINGSMERKER

Motivet i Flakstads kommunevåpen, tørboltene, er på samme måte som tørrfiskhjellene en helt sentral del av Flakstads historie. Tørboltene forteller om tidligere tiders aktivitet, næring og bosetting – og utvikling som har skjedd etter at tørboltenes funksjon og daglige bruk opphørte.

Gjennom et prosjekt i 2011-2012 ble det registrert, rustbanket og oppmalt hele 130 tørbolter i Flakstad. Prosjektet, som også omfattet havdelingsmerker, var initiert og støttet av Nordland fylkeskommune (programmet Den verdifulle kystkulturen) og Flakstad kommune. Flakstad og Moskenes Lions Club som utførte arbeidet iht avtale med kommunen. I tillegg til tørboltene ble 14 fortøyningsstøtter rustbanket og malt, og det ble registrert 9 havdelingsmerker.

Kart fra prosjektet viser at tørboltene er spredt over store deler av kommunen, men særlig mange av dem i området Sund-Straumsnes-Fredvang, og i Nusfjord. Dokumenter fra prosjektet er arkivert elektronisk i kommunen.

Tørbolt i Sundstraumen

Tørnbolter og tørnringer

Langs store deler av norskekysten kan man finne gamle fortøyningsbolter eller tørnbolter av jern, solid festet til berget. Mange av dem har også en ring av jern, en tørnring. Ved disse tørnboltene og tørnringene ble det gjerne malt et sirkelformet svart og hvitt merke på berget, for at boltene og ringene skulle være godt synlige fra sjøen. Flere steder i Lofoten er disse merkene malt opp igjen i nyere tid, og forteller om en flere hundre år gammel virksomhet.

Behovet for solide fortøyninger har vært til stede så lenge folk har ferdes langs kysten. De første dokumenterte sporene etter offentlige fortøyninger finner man i lovtekster allerede på 1300- og 1400-tallet, og fra slutten av 1500-tallet vet vi for eksempel at Frederik II sørget for at det ble laget fortøyningspunkter på Flekkerøy ved Kristiansand, den gang en av Norges viktigste og mest besøkte havner.

De første hundreårene var det private som satte opp og vedlikeholdt fortøyningsringene, og det skjedde stort sett i og rundt de store byene. Det var knyttet privilegier til fortøyningene, og de som hadde ansvaret for ringene, innkasserte en fortøyningsavgift, eller såkalte ringpenger. Midt på 1600-tallet ble "Ringvesenet" etablert, men fortsatt var det i stor grad opp til private å sette opp og vedlikeholde bolter og ringer. Fra 1820-årene begynte staten å sette ned fortøyningsringer, og de kunne benyttes uten at brukerne måtte betale ringpenger. Fra 1840-årene ble ringnedsettingen satt mer i system, og det var egne arbeidslag som seilte langs hele kysten. Arbeidslagene kom vanligvis fra Sunnmøre. Hver enkelt fortøyningsring ble støpt fast i et hull i berget. Hullene skulle være 40 cm dype, og de ble boret for hånd; én mann holdt boret, mens to slo hver sin gang med slegge. Det måtte flere tusen slag til for at hullet skulle bli dypt nok.

Etter 1920 har det nesten ikke blitt satt ned nye fortøyningsringer. Den siste opptellingen av merker foregikk da Statens havnevesen i 1922 overtok ansvaret. Da var det 12 200 offentlige fortøyninger av ulike typer langs kysten.

Havdelingsmerke mellom Nesland og Nusfjord.

Havdelingsmerkene

Flere steder langs innersida av Lofoten, mot Vestfjorden, kneiser rød-oransje trekonstruksjoner oppe i fjellsidene eller på bergknauser ut mot havet. Dette er *havdelingsmerker* eller *havskillemerker*, et minne fra organiseringen av lofotfisket før moderne instrumenter for bestemmelse av posisjon tok over. Havskillemerkene har ikke noen funksjon i dag utover å være kulturminner. Noen av dem er restaurert og malt opp igjen, noen er grå og til nedfalls, andre er helt borte.

På 1800-tallet oppstod det et behov for regulering av det omfattende lofotfisket etter skrei, et fiske som gjennom flere hundre år hadde spilt en viktig rolle som inntektsvei og eksportnæring her i landet. Da lofotloven ble vedtatt i 1857, inneholdt den blant annet bestemmelser om at de ulike fiskeredskapene skulle brukes i hver sine områder på havet under fiske: Fiske med håndsnoere, juksa, skulle foregå i ett område, linefiske i et annet, garnfiske i et tredje. Disse områdene ble kalt juksahav, linehav og garnhav. Etter hvert kom det også egne områder for snurrvadfiske. Å tegne opp grensene på et kart var én ting, å markere dem ute på havet var noe helt annet. Løsningen ble etablering av godt synlige merker på land, som gav fiskerne en visuell mulighet til å tegne en strek mellom merkene og vite hvor de hadde lov til å fiske.

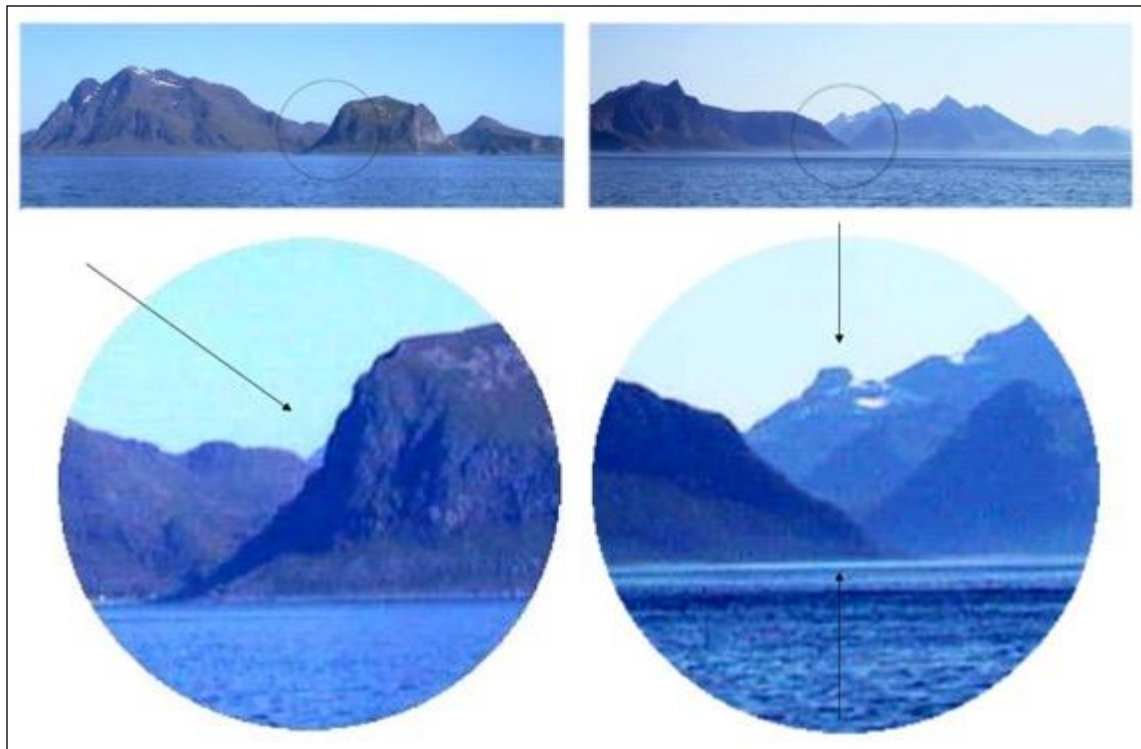
Etter hvert som teknologien utviklet seg, ble havskillemerkene overflødige. Vær og vind fortærte flere av dem, mens noen er tatt vare på. I Flakstad står det et havdelingsmerke nordøst for Auster Nesland, godt synlig fra stien til Nusfjord, og et merke på Soløya.

MÉDER

Å ta méd var en vanlig måte å finne tilbake til en god fiskeplass på, eller vite hvor farlige fall og skjær lå. Definisjonen på et méd er et landemerke som blir brukt for å kjenne igjen et sted. For å finne et slikt punkt trenger man méd i to retninger, slik at det kan gjøres en krysspeiling. Helst burde médene stå vinkelrett på hverandre.

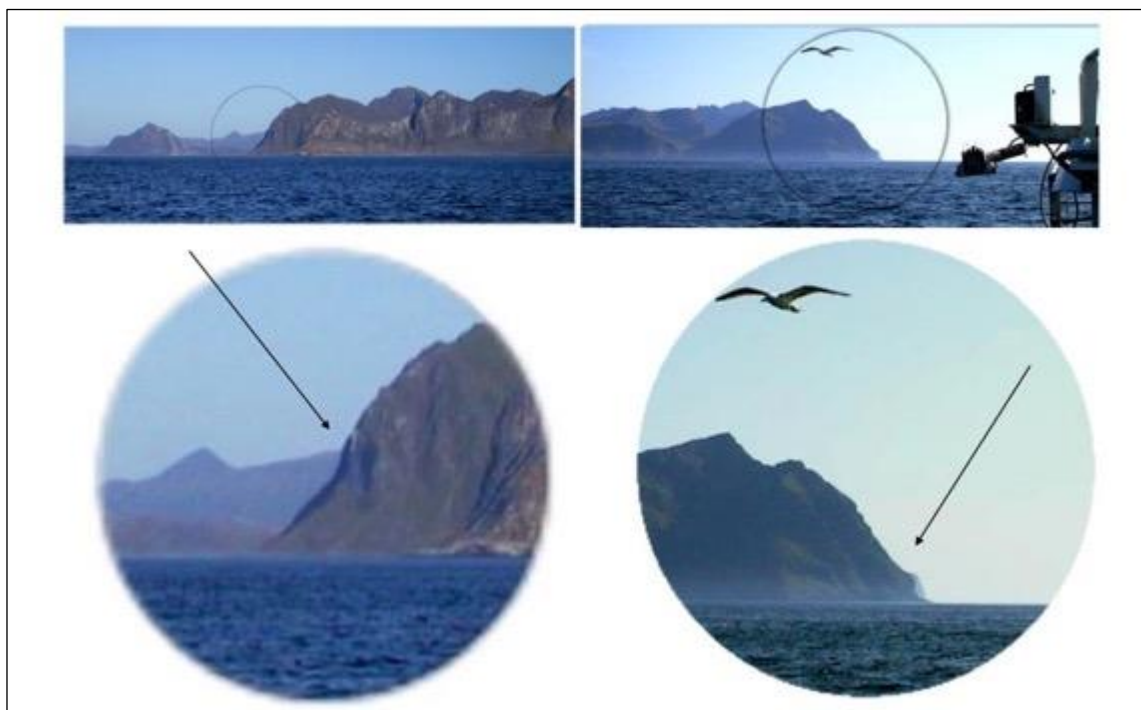
Tidligere måtet en god fisker, og båtfører, kjenne til et stort antall méd. Noen méd var allment kjent, andre – som gjaldt gode fiskeplasser – kunne være mer hemmelige. Kunnskapen gikk ofte videre fra far til sønn. I Flakstad var hundrevis, for ikke å si tusenvis, av méd i bruk for et par generasjoner siden. I dag har tekniske hjelpemidler tatt over for kunnskapen som lå i viktige méd, og mye av denne kunnskapen er gått tapt.

Vikten skole gjorde tidlig på 2000-tallet et arbeid for å registrere noen av de gamle médene. Etter initiativ fra Aksel Johansen (født 1924) ble elevene med skipper John-Arnet Johansen på M/K «Vikaskjær» ut på yttersida for å fotografere og dokumentere noen av médene. Aksel husket médene fra sin barndom, da han rodde fiske i åpen båt sammen med sin far. Vikten skole dokumenterte 23 méder på yttersida, og har tatt vare på materialet. Her er et par eksempler:

Grunnbøen

Beskrivelse: Mælen – Stjernhodet over Hestneset

Viktenråsa

Beskrivelse: Storsandnestinden – Horseidmulen framfor Berget (Fuglehuk)

Tørrfisk på hjell på Ramberg. Både tørrfisk og hjellene representerer viktig kulturhistorie i Flakstad.

TØRRFISK OG TØRRFISKHJELLER

Tørrfisk spiller en vesentlig rolle i Flakstads historie, og er nærmere omtalt i del 5 av kulturminneplanen. Men selv med lang holdbarhet har tørrfisk i seg selv begrensninger i betydningen «faste kulturminner» – som definert i kulturminneloven. Derfor må vi også rette oppmerksomheten mot andre, håndfaste kulturminner som har tilknytning til tørrfisk. For eksempel hjellene.

Tørrfiskhjellene er en sentral del av Flakstads historie og identitet, og finnes over store deler av kommunen. Men tradisjonelle hjeller har begrenset levetid, og er jevnlig blitt fornyet. I dag bygges det også hjeller av noe annen type enn de tradisjonelle, og de er dels plassert på andre steder enn tidligere.

Hjellene står i en særstilling som kulturminner, ved at de samtidig som de har en så viktig plass i historien, også er svært forgjengelige. Det har vært tørrfiskhjeller i Flakstad i uminnelige tider, men ingen av dem er særlig gamle. Tørrfiskhjellene og deres historie bør derfor ytes ekstra oppmerksomhet i Flakstad.

VEIER

I følge Ole Johansen (Lofotboka 2007) startet arbeidet med å bygge de første veiene i Flakstad rundt 1900. Veiene ble bygd i kommunal regi, men også med betydelig innsats i form av pliktarbeid, dugnadsarbeid og midler som kvinneforeningene samlet inn. De første strekningene som ble påbegynt var Napp-Vareide og Ramberg-Flakstad. I 1905 fikk kommunene en ekstra bevilgning fra Nordland Amt, hele 500 kroner, slik at disse veistykkene ble fullført.

De første veiene ble bygd for hest og kjerre. Motoriserte kjøretøy var fortsatt bare en framtidsdrøm. Dermed ble veiene bygd smale og enkle, og det ble behov for utbedringer da de første bilene kom til øya. Den aller første var det Erling Johansen på Ramberg som skaffet seg: En T-Ford 1926-modell som kom med båt til Skjelfjord i 1928. Året etter kom den første lastebilen til øya, i 1932 den første bilen til Nusfjord, og i 1934 skaffet poståpner Nils Flakstad seg bil for å kjøre post på strekningen Skjelfjord-Ramberg-Flakstad. I Nordbygda fikk Rikard Arntsen den første bilen, og like etter Benjamin Jensen, Kristian Brennesvik og Ole Rasmussen, alle på midten av 1930-tallet.

Utbyggingen av veier skjedde dels som såkalt "nødsarbeid" i de harde 1920- og 1930-åra, da det offentlige på grunn av stor arbeidsledighet ytte midler til samfunnsgagnlig arbeid. Timelønna var beskjeden, helt ned i 50-60 øre timen. Men gradvis ble flere og flere av bygdene i Flakstad knyttet sammen gjennom veier, og særlig etter andre verdenskrig ble det mer fart i arbeidet.

Synlige spor etter gamle veier

Flere steder i Flakstad kan vi se spor etter gamle veier, både kjerreveier, bilveier, brukar m.m. i nærheten av dagens veier. Det gjelder blant annet:

- Stor-Sandnes (rester av tidligere oppmurt vei)

- Vareidskaret (rester av bru/brukar og gammel vei)

- Mellom Vareidskaret og Vikten (nødsarbeidsvei, aldri fullført, synlig mellom Mørkedalsvatnet og Gauktindsvatnet))

Viktenveien (deler av gammelveien synlig i fjellsida over dagens vei)
Sti/kjerrevei mellom Kilan og Nusfjord
Veien til Mulstøa (nødsarbeidsvei, aldri fullført)
Sund (rester av gammelveien fra Posthuset via Gammelværet til Grimsholmen)

Bruk av gamle ferdselsveier – Kulturminnevandring

Flere av de gamle stiene og ferdselsveiene er godt egnet til kulturminnevandring, der turen kan kombineres med formidling av historie om veien og området. Gode eksempler er veien til Mulstøa, stien/kjerreveien mellom Kilan og Nusfjord, «Fiskerstien» mellom Nusfjord og Nesland, stien mellom Napp og Andopen m.fl. Se forslag i del 8 handlingsplan.

Gammel vei, Stor-Sandnes

Noen årstall for når veiene ble fullført:

Ramberg-Flakstad: 1905
Napp-Vareid: 1905
Ramberg-Skjelfjord: 1920
Flakstad-Bø: 1920
Vareid-Vikten: 1939
Kilan-Bø: 1950
Ferje Napp-Lilleeidet: 1956
Ramberg-Kåkern: 1960
Kåkernbrua: 1961
Napp-Myrland: 1962
Kilanpollen-Nusfjord: 1965
Ferje til Fredvang: 1968

MUSEER OG SAMLINGER

Sund fiskerimuseum

Sund fiskerimuseum er et privat museum drevet av Tor Vegard Mørkved. Museet har en omfattende samling gjenstander knyttet til båter og fiskerihistorie, blant annet med en unik samling gamle båtmotorer. Samlingen ble bygd opp av den tidligere smeden i Sund, Hans Gjertsen og kona Petra. Museet ble etablert i 1963, men Hans hadde da samlet gjenstander helt fra 1947.

I ei rorbu fra 1880 finnes det meste av museets samling av mindre gjenstander. I hovedsak består dette av husgeråd og utstyr brukt av fiskerfamilien og båtlaget under lofotfisket. Gjenstandene ved Sund fiskerimuseum er i stor grad samlet i nærområdet, men det er også en rekke innslag fra andre steder i Lofoten og landet for øvrig. Museet drives som et ideelt foretak (aksjeselskap) og mottar ikke offentlig støtte. I tilknytning til museet drives en liten kafé som er åpen i sommersesongen.

Tor-Vegard Mørkved ved noe av den omfattende samlingen i Sund fiskerimuseum.

Lofoten torvmuseum

Lofoten torvmuseum på Fredvang er et privat museum, drevet av Samstræv bygdelag. Museet er særlig innrettet på historien om torving, men ønsker også å bygge opp et gårdstun og gi et bredere bilde av fiskerbondens liv. På museumsområdet står flere bygninger, blant annet:

Fjøs flyttet fra Andopen og Napp, satt opp i 1905 men dels med tømmer fra ei rorbu datert til 1865-1885. Et tømmerhus, «Charlystua», fra 1906, flyttet fra Værøy til Fredvang i 1927.

Husmannshuset «Albertstua» fra 1880.

Se for øvrig omtale i kulturminneplanens del 6.

Lofoten torvmuseum på Fredvang

Nusfjord:

I Nusfjord kan man gå på historisk vandring gjennom fiskeværret, og besøke blant annet båtnaustet, rødnaustet, sagbruket, bakeriet, smia, butikken og kraftstasjonen. Byggene er åpne for besøkende gjennom hele året, og guide kan leies. Byggene er i stor grad intakte innvendig med originalt innhold. I bedehuset finnes en samling av gamle bøker og bokkasser. Også to gamle orgel mm.

Ramberg:

Privat samling/museum på brygga hos Harald Johansen.

Flakstad historielag:

Fotosamling og diverse arkivmateriale. En del foto og dokumenter samlet inn ifm kulturminneplanen legges på historielagets hjemmeside.

LAG OG ORGANISASJONER

Det finnes en lang rekke lag og organisasjoner i Flakstad, mange er fortsatt aktive, andre har gått over i historien. Disse lagene og organisasjonene er i seg selv ikke kulturminner, men aktiviteten representerer i høyeste grad lokal kulturhistorie. Eiendeler som lagene besitter kan derimot være viktige kulturminner, som for eksempel protokoller, bilder, arkivmateriale, gjenstander og så videre. Her nevner vi kun et fåtall lag for å vise bredden:

Napp skytterlag:

Stiftet 1901. Aktivt lag med moderne anlegg i Nappskaret. Spor fra tidligere anlegg finnes på andre sida av Skaret, der skitrekket ligger i dag. Laget har i dag ca 90 medlemmer fordelt på alle klasser fra nybegynner (10-12 år) til veteran. Napp skytterlag har i perioden 1999 til 2019 bygd ut et moderne og avansert anlegg, med blant annet ny 100 m/6 skiver og 200 m/8 skiver med elektronikk, leirduebane og moderne klubbhus.

Ungdomslaget Lysbøen:

Stiftet 4. september 1910 under navnet Flakstad Ungdomslag. Ungdomslaget er fortsatt aktivt med blant annet teateroppsetninger, kino, marked, konserter og akademigruppe, med base i sitt velholdte ungdomshus fra 1913. Ungdomslaget fikk i 2010 sin egen jubileumsbok, *Fortsatt i hundre. UL Lysbøen 1910-2010. Lokalhistorie fra Flakstad*», utgitt på Orkana forlag.

Flakstad og Moskenes motorbåtassuransforening

Stiftet 1915, utvidet og endret navn til Lofoten Fartøyassuransforening i 1965.

Ved etableringen i 1915 med Sofus Sverdrup, Reine, som formann og Johan Langaas, Sund, som viseformann. Styremedlemmer fra Flakstad: Hermann Nilsen, Krystad og Kristian Gjertsen, Krystad/Nordvalle. Lagets historie er beskrevet i boka *Fra årer og segl til motor*.⁸

«...som sikkerhet for mulig uheld...»

Til møtet i Flakstad herredstyre 14. november 1914 lå følgende søknad til behandling:
«Undertegnede Motoreiere og Motorinteresserede om at indgaa til Flakstad herredstyre med anmodning om Herredets garanti for indtil 5000 kroner – fem tusinde – som sikkerhet for muligt uheld der maatte paaføres det nystiftede gjensidige baaforsikringsselskap for Flakstad herred, for saavidt dette skulde i de første aar blive påført saa store tap at selskapet ikke greier tapene selv. (...) Naar selskapet har opparbeidet sig et reservefond paa 10 000 – ti tusinde kroner – bortfalder herredets garanti».

Søknaden ble, med noen betingelser, enstemmig innvilget.

(Fra Ottar Schiøtz: *Fra årer og segl til motor*. Lofotboka forlag 1985.

Napp fiskarlag: Stiftet 1936. Fiskarkvinnelaget ble stiftet etter krigen. Napp fiskarhus (nå grendahus) ble bygd i 1950.

Flakstad husflidslag:

Stiftet 1987. Laget har hatt en rekke aktiviteter, kurs og arrangementer knyttet til et bredt spekter av husflidstradisjoner. Laget har blant annet hatt kurs i toving, vev, plantefarging og søm. De har vevd båttrye, de har samlet inn gamle broderier, og de har arrangert strikke-

konkurranse og utviklet sin egen «rorbugenser». Laget sitter inne med mye kunnskap og kompetanse når det gjelder tradisjonelt håndverk knyttet til ull og tekstiler.

Utstilling av gamle broderier, Flakstad husflidslag.

IMMATERIELLE KULTURMINNER

Kulturminneplanen for Flakstad skal ha hovedfokus på fysiske/materielle kulturminner. Men kulturminner kan også være immaterielle, og det er naturlig at også disse vies en viss oppmerksomhet. Slike kulturminner kan også ha en stor verdi.

Matkultur

Det er stor og økende interesse for lokal mat og tradisjonsmat. Flakstad har en rik og spennende kultur her, både med særpreget «lofotmat» og matretter/tradisjoner som er spesifikke for kommunen. Noe av dette er utnyttet i næringssammenheng, fra produksjon av særegne produkter som tørrfisk, gammelsteik og lofot-lam etc. til at enkelte serveringssteder bruker lokale oppskrifter og retter. Men lokal matkultur er trolig et område som har stort potensiale, ikke minst i reiselivssammenheng.

Stedsnavn

Lokale stedsnavn er en viktig del av den lokale identiteten, og kan også fortelle viktige sider av historien. Stedsnavn som er lite i bruk, står i fare for å forsvinne. Jan Kristian Myrstad har laget en omfattende oversikt over stedsnavn med forklaringer om opphav. Denne har historielaget i sitt arkiv.

Samiske kulturminner

I stedsnavn som for eksempel Finnbyen og Finnhammaren ser vi språklige spor etter samisk bosetting i Flakstad. Det finnes også arkeologiske spor i form av automatisk freda

kulturminner etter samisk bosetting i blant annet Strømqøy, Nusfjord og Skjelfjord, men ingen samlet historisk framstilling av den samiske historien i Flakstad. Dette kan være et interessant punkt å utforske nærmere.

Ord og uttrykk

Lokale ord og uttrykk er også viktige kulturminner. Finnes det noen samling av slike i Flakstad?

Fortellinger og sagn

Elevbedriften Lofotsagn ved Ramberg skole samlet inn lokale sagn i 200?, og gav ut boka *Lofotsagn*. Flere av sagnene i boka er fra Flakstad

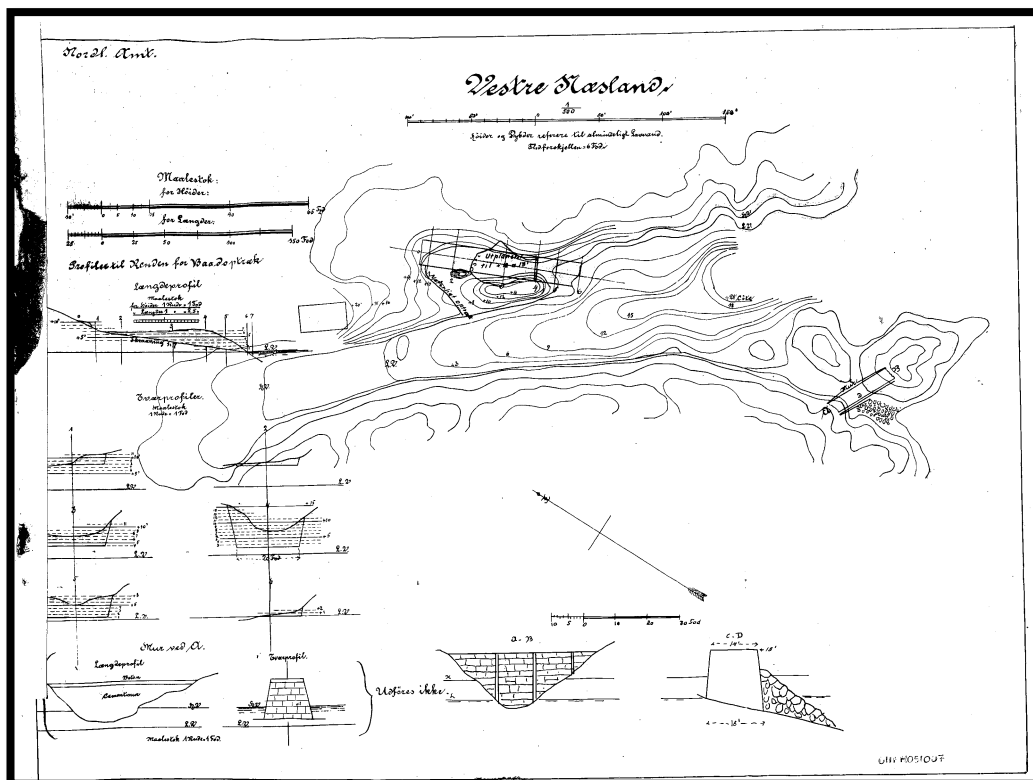
Musikk

Alf Jonassen, Moskenes, samlet i sin tid inn folkemusikk fra Lofoten, og laget to hefter. Her er det også materiale fra Flakstad, blant annet etter Edvin Hansen, Selfjord. Det finnes også viser og musikk fra nyere tid som bør registreres.

Sund fiskerimuseum har en lirekasse med folkemusikk fra nærområdet. Det gamle orgelet fra Flakstad kirke er tatt vare på. Det er foreløpig lagret på Fredvang skole.

Intervjuer og minnestoff

Det er samlet inn minnestoff fra eldre og gjennomført intervjuer i flere sammenhenger. Leif Normann Solhaug har 87 timer opptak fra 64 personer rundt om i kommunen, I regi av Draugenprosjektet ble det også gjort intervjuer med eldre, som resulterte i boka *Minnebok om eldre i Flakstad* (2007), der 22 personer bidrar. Her finnes det 23 timer opptak.

Arkivmateriale som dette er også kulturminner. Skisse fra planleggingen av havneutbedring Vestre Nesland, 1880 (?).

8. STRATEGI – PRIORITERING – HANDLINGSPLAN

Kulturminneplanen for Flakstad gir en oversikt over mange, men ikke alle, kulturminner i Flakstad. Den retter også oppmerksomhet mot, og skaper forhåpentligvis økt bevissthet rundt, kulturminner som er verdt å ta vare på.

Men alt kan ikke vernes, og et ønske om å verne mest mulig vil lett kunne komme i konflikt med viljen og evnen til å verne. Derfor er det nødvendig å prioritere noe, velge bort noe, og det er nødvendig å planlegge tiltak som er realistiske å gjennomføre.

PRIORITERTE KULTURMINNER

På bakgrunn av dette foreslås det å prioritere følgende kulturminner / kulturminneområder – som dekker det mest sentrale av Flakstads historie og identitet:

Fiskeværs- og fiskerihistorie

Med vekt på Sund (inkl. Sund fiskerimuseum), Nusfjord, Nesland.

Fiskerbondens historie

Med vekt på yttersida (inkl. Lofoten torvmuseum, Fredvang)

Den eldste historien

Voland (jernaldertun) og Storbåthellaren (steinalderboplass)

Gamle ferdselsveier

Ramberg – fornminner og nyere tids utvikling

Flakstad kirke – og miljøet rundt

Krigshistorie

STRATEGISKE FØRINGER

Som grunnlag for å prioritere ressursbruk på kulturminner legges følgende strategiske føringer:

1. Flakstad kommune skal legge til rette for å bruke kulturminner og kulturmiljø aktivt for å fremme stedsutvikling og næringsutvikling. Kulturminnene skal inngå i kommunenes strategiske arbeid med markedsføring og reiselivssatsing.
2. Kommunen skal ha oversikt og kunnskap om fredede og verneverdige kulturminner samt viktige kulturmiljø som har verneverdi. Kommunen skal kunne informere om økonomiske støtteordninger og hvor man kan få faglig veiledning om bygningsvern, restaurering og skjøtsel av kulturminner.
3. Kommunene skal ha god forvaltning av kulturminner og kulturmiljøer i offentlig eie, og slike kulturminner og kulturmiljøer skal gjøres tilgjengelige for lokalbefolkningen. I

kommuneplaner, reguleringsaker og byggesaker skal det være aktiv bruk av hensynssoner som redskap for beskyttelse av kulturminner og kulturmiljøer.

4. Helhetlige kulturmiljøer og sammenhenger mellom natur og kultur skal prioriteres i kommunenes forvaltning av kulturminner.
5. Kommunen skal bidra til å sikre immaterielle kulturminner (dokumenter, lydopptak m.v.) gjennom bl.a. kommunens egne rutiner for arkiv.

HANDLINGSPPLAN

For å nå målene i kulturminneplan for Flakstad skal det arbeides med følgende prioriterte tiltak i samarbeid med ulike myndigheter, fagmiljø, lag og foreninger. Ansvar for initiativ til igangsetting ligger hos kommunen ved rådmannen, og det er satt opp noen viktige samarbeidspartnere. Andre aktører vil komme til når tiltak er finansiert og skal realiseres.

Handlingsplanen skal følges opp gjennom aktuelle prosjekt som blir beskrevet, finansiert og gjennomført med konkrete mål og deltakere. Budsjett for kostnader og finansiering må settes opp for hvert enkelt prosjekt/tiltak. Kommunen kan bidra med noe, og det må søkes ekstern faglig bistand og tilskudd til større tiltak.

Handlingsplanen skal oppdateres årlig eller seinest etter 2 år. Flakstad kommune har ansvar for dette iht kommunens planstrategi.

Tiltak	År	Samarbeidspartnere
Utarbeide oversikt + infoplan for kart, QRL, skilting om kulturminner	2019	Teknisk, vegvesenet, NFK, historielaget, grunneierlag
Utarbeide og spre informasjon om kulturminner og severdigheter i Flakstad. Markere kulturverndagen.	2019	Historielaget, Destination Lofoten, turistinfo
Etablere rutiner for behandling av saker som berører kulturminner	2019	NFK, RA
Flakstad kirke m. kirkestue, naust og stø - kirkevegen over pollen	2019	RA, NFK, historielaget. kulturminnefondet
Oversikt over faglige veiledningstilbud og tilskuddsordninger	2019	NFK, RA
Søke ulike tilskudd for oppfølging av KMP	2019	NFK
Forprosjekt jernaldertunet Volland; avklare formelle forhold og muligheter ift kombinert vern og kommersiell utvikling + søke midler til oppfølging.	2019-2020	Reiselivsbedrifter, grunneiere, NFK, vegvesenet
Forprosjekt feskARBonden + Fredvang kultursenter	2019-2020	Fredvang tørrfisk-/ kultursenter
Forprosjekt Fiskeværet Sund	2019-2020	NFK, næringsaktører, historielaget
Kartlegging av sjøsamiske kulturminner i Flakstad	2020	NFK, UiT
Vurdere lokal kulturvernpris	2020	Historielaget
Vurdere fritak fra eiendomsskatt for verneverdige bygg	2020	RA

Tiltak for sikring av eldre kulturminner; Storbåthellaren, Hessura, Volland	2020	RA, NFK, UiT, NIKU
Foreslå fredning av eldre kulturminner	2020	RA, NFK, historielaget
Forprosjekt fiskeværret Nusfjord	2020	NFK, RA, Nusfjord AS
Krigshistorien og skytterbanene – Ramberg, Skjelfjord, Napp, andre	2021	Historielaget, skytterlag
Havneanlegg før motoriseringen (støhavner); Myrland og Nesland	2021	NFK, Kystverket, RA, historielaget
Vurdere etablering av kommunal kulturvernpris	2021	Historielaget, NFK
Revidere handlingsplanen	2021	Historielaget m.fl.
Prosjekt registrering av flere yngre kulturminner i Flakstad	2021	NFK, Historielaget, bygdelag, reiselivet

NFK	Nordland fylkeskommune
RA	Riksantikvaren
UiT	Norges Arktiske universitet/ Universitetet i Tromsø
NIKU	Norsk institutt for kulturminneforskning

9. FORVALTNING AV KULTURMINNER

9.1 Plangrunnlag og lover

Følgende lover er styrende for kulturminner:

LOV 1978-06-09 nr 50: Lov om kulturminner (kulturminneloven)

LOV 2007-06-29 nr 89: Lov om offentlige styresmakters ansvar for kulturverksemd (kulturlova)

LOV 2008-06-27 nr 71: Lov om planlegging og byggesaksbehandling (plan- og bygningsloven)

Kulturminneloven

Kulturminneloven blir forvaltet av Riksantikvaren på nasjonalt nivå, og av fylkeskommuner, Sameting, arkeologiske landsdelsmuseum og sjøfartsmuseum på regionalt nivå. Det fins egne forskrifter som gjør greie for ansvar og myndighet for hver av disse instansene.

Alle kulturminner som er eldre enn 1537, og stående byggverk fra før 1650, er automatisk fredet gjennom kulturminneloven. Nyere kulturminner kan fredes gjennom enkeltvedtak. På landsbasis er bare i overkant av 1 prosent av alle bygninger fra før 1900 fredet gjennom enkeltvedtak.

Plan- og bygningsloven

Kommunene har ansvar for den lokale kulturminneforvaltningen gjennom handheving av Plan- og bygningsloven (Pbl), § 20-1. Svært mange kulturminner er ikke beskyttet av kulturminneloven, og må tas hand om lokalt, blant annet ved hjelp av Plan- og bygningsloven. Gjennom denne loven kan kommunene bidra til å gi spesielt verdifulle kulturminner særlig vern. Det viktigste virkemiddelet her er «Hensynssoner for kulturminner», med egne retningslinjer.

9.2 Planer

Nasjonale planer som omfatter kulturminnevern:

NOU 2002: Fortid former framtid – utfordringer i en ny kulturminnepolitikk.

St.meld.26 (2006-2007) Regjeringens miljøvernpolitikk og rikets miljøtilstand.

St.meld. 16 (2004 – 2005) Leve med kulturminner.

Miljøverndepartementet.

Regionale planer og rapporter:

Kulturminneplan for Lofoten. Nordland fylkeskommune 2007.

Fylkesplan for Nordland 2013-2025 – pkt 8.3 Naturressurser, kulturminner og landskap

10. RÅD OM VERN OG RESTAURERING

Råd om vern og restaurering av bygningar

Restaurering er tiltak for å setje i stand eit bygg eller ein gjenstand slik at det får tilbake opphavleg skapnad og utsjånad. Dette inneber at arbeidet blir utført etter ein antikvarisk plan, og gjennomført i størst mogleg grad med tradisjonelle material og tradisjonelt verktøy, av handverkarar som kjenner dei tradisjonelle handverksteknikane. Ofte blir ordet feilaktig bli brukt om all slags vøling,

også den som inneber modernisering. Innan kulturminnevernet blir ordet brukt om reparasjonar med vekt på å følgje antikvariske prinsipp. Praktisk restaureringsarbeid vil likevel vere et kompromiss mellom det å gjenskape ein opphavleg utsjånad og det å gjere gjenstanden eller bygverket tenleg for framtidig bruk.

Generelle prinsipp:

- Skift så lite som mogleg
- Bevar konstruksjonsmåtar
- Bruk god materialkvalitet
- Bruk høvla panel
- Behold originale vindauger og dører
- Bruk rett listverk
- Bruk tradisjonell taktekking

Moglegheitene for å følgja desse prinsippa vil variere.

«Gode råd» fra Fortidsminneforeningen:

Fortidsminneforeningen har gitt ut en serie hefter med gode råd ved restaurering av bygninger. Heftene omhandler blant annet gode råd om farger og stil, gammelt listverk, mur og puss, gamle vinduer, yttervegger og tak.

Heftene kan bestilles på www.fortidsminneforeningen.no/publikasjoner

11. KILDER OG REFERANSER

KILDER OG BAKGRUNNSMATERIALE

Nettbaserte kilder:

Askeladden (www.askeladden.no)

Kulturminnesøk (www.kulturminnesok.no)

Sefrak-registeret (www.miljostatus.no)

Kulturminner i kommunen. Kulturminneplan. Veileder, Riksantikvaren 2013.

(www.riksantikvaren.no)

Kulturminner og kulturmiljøer i kommunen. Folder, KS og Riksantikvaren 2016. (www.riksantikvaren.no)

Litteratur:

Berge, Geir: *Lofoten- en kulturhistorisk reisebok*. Orkana forlag 2002.

Bertelsen, Reidar (red.): *Lofoten og Vesterålens historie*. Kommunene i Lofoten og Vesterålen. 1978-1985.

Egeland, Anne-Grethe: *Eventyret Nusfjord*. Eget forlag 2009.

Eriksen, Torfinn m.fl: *Minnebok om eldre i Flakstad*. Draugenprosjektet 2007.

Helberg, Bjørn Hebba: *Bergkunst nord for polarsirkelen*. Orkana forlag 2017.

Horseide, Marit: *Krambu, kvern og kulturvern (Nesland)*. Lofotboka 1982

Jacobsen, Harald og Jørn-R. Follum (red.): *Kulturminner i Norge*. Tun forlag 2008.

Johansen, Elisabeth og Gro Røde (red.): *Fortsatt i hundre. UL Lysbøen 1910-2010*. Orkana forlag 2010.

Johansen, Elisabeth og John Roald Pettersen: *Lofoten – en kulturminneguide*. Orkana forlag 2018.

Johansen, Olav Sverre m.fl: *Trekk fra vår historie / Lofoten i går, i dag i morgen*. 1975

Mathisen, K.O.: *Flakstad kirke 200 år (1980)* (Nasjonalbiblioteket)

Myrvang, Finn: *Gaupfoten og Vargfoten*, i Lofotboka 1983.

Narmo, Lars Erik: *Rapport «Skjelfjord i tiden»*, 2013.

Pettersen, John Roald: *Småmort. Barn i nord for 100 år siden*. Orkana forlag.

Ringstad, Kåre: *I arkeologiens eventyrland*. Orkana forlag 1996.

Røde, Gro: *På et berg eg kalla mett*. Orkana forlag 1994.

Røde, Gro: *Veiviseren til Lofotens historie*. Lofotrådet 1996

Strand, Inge (red.): *Ferdaveger. Vandringer i Nordland*. Press forlag 2001.

Shiøtz, Ottar; *Fra årer og segl til motor. Lofoten Fartøyassuransforening 1915-1985*.

Lofotboka forlag 1985.

Årbøker, artikler, kulturminneplaner m.m.:

Lofotboka 1981-2018, diverse artikler.

Vargfot, årbok for Flakstad historielag, 2017-2018

Flakstad historielag, kalender diverse år.

Flakstad historielags hjemmeside - diverse artikler og informasjon.

Lofotposten; artikkel «Historiske funn i Nusfjord», Narmo 08.12.04

Kulturminneplan for Lofoten. Nordland fylkeskommune. Tapir forlag 2009.
Kulturminneplaner for andre kommuner, blant annet: Eid, Hornindal, Røst, Skodje, Sveio, Vindafjord, Øksnes, Ørsta.

Takk til en rekke enkeltpersoner for informasjon og nyttige opplysninger!

FOTO

Digitalt museum:	side 18 (1-2), 19 (1-2), 25, 41
Digitalarkivet:	side 1 (3), 46
Flakstad historielag:	side 18 (1), 20 (1-2), 29
Flakstad husflidslag:	side 70
Marit Friis:	side 43 (1-4)
Unn Omberg Hotvedt:	side 9
Jan Martin Johansen:	side 61 (2)
Ole Johansen/Lofotboka 2007:	side 21
Sigbjørn Lauritzen:	side 1(2), 28, 35, 55 (1), 61 (3), 62
Nasjonalbiblioteket/Wilse-arkivet:	side 31
Kjell Inge Nilsen:	side 13
Nordland fylkeskommune	side 33 (1-2)
Nusfjord AS:	side 34 (2-5)
John Roald Pettersen:	side 1 (1 og 4), 7, 10, 12, 13 (1-2), 15, 23 (1-4), 24 (1-2), 26 (1-3), 27 (1-2), 30, 34 (1), 36 (1-2), 37, 38, 39, 42 (1-2), 44, 45 (1-2), 47 (1-2), 48 (1-2), 49, 51, 52, 53, 54 (1-3), 55 (1), 56, 57 (1-6), 60, 61 (1), 65 (1-2), 67, 68 (1-2)
June Åsheim, Tromsø Museum:	side 16
Vikten skole:	side 64

Vedlegg til endelig plan?

I arbeidet med kulturminneplanen har plangruppa vurdert hvordan det kan egne seg å presentere og/eller arkivere bilder og opplysninger om f.eks. tidstypiske gamle bygninger i Flakstad. En mulighet er å legge dette som vedlegg til den endelige planen, og dette vil bli vurdert i løpet av høringsprosessen.

¹ *Kulturminner i kommunen*. Kulturminneplan. Veileder, Riksantikvaren 2013.

² *Kulturminner og kulturmiljøer i kommunen*. Folder, KS og Riksantikvaren 2016.

³ Jørgensen, Jon Gunnar: *Aslak Bolts jordebok*. Basert på originalutgaven fra 1430-årene. En oversikt over alle jordegods som lå under erkebispesetet i Nidaros. Riksarkivet 1997.

⁴ Berge, Geir: *Tørrfisk*. Orkana forlag 1996.

⁵ Heland, Amund: *Norges land og folk*. Topografisk-statistisk beskrivelse over Nordlands Amt. Aschehough 1908.

⁶ Ingebrigtsen, Guri m.fl (red.): *Feskarbonden og andre kvinnfolk*. Orkana forlag 1992.

⁷ Narmo, Lars Erik: *Skjelfjord i tiden*, rapport 2013.

⁸ Schiøtz, Ottar: *Fra årer og seg til motor*. Lofoten fartøyassuransforening 1915-1985. Lofotboka forlag 1985.